

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİYİ YENİ BİR YURTTAŞLIK ANLAYIŞIYLA DÜŞÜNMEK: TEKNO-BİLİMSEL YURTTAŞLIK*

Öğr. Gör. Dr. Semih Eker

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Öz

Günümüzde tartışılan önemli konulardan biri bilimsel ve teknolojik gelişmenin demokrasiye etkisidir. Genel olarak bu etkileşimin sonuçlarına ilişkin iki görüş öne çıkmaktadır. İlk görüşe göre elde edilen teknolojik imkanlarla bilginin daha geniş ve kolay biçimde paylaşımı gerçekleşmiş ve böylece eskisinden daha katılımcı bir demokrasi elde edilmiştir. İkinci görüşe göre ise teknolojiye ulaşamayan çok geniş bir kesimin varlığı ve siyasetin neredeyse tamamen bilimsel ve teknik bir faaliyet haline geldiği düşünülürse katılımcı demokrasiyi yeniden düşünmek gerekmektedir. Bu görüşü savunanlar, günümüzde ekonomi, kentleşme, çevre, halk sağlığı, enerji, endüstriyel tarım, gıda, bilim ve teknoloji gibi alanlarda kalıcı ve kapsamlı politikalar üretilmemesini bilimsel fakat toplumsal desteği olmayan siyasete bağlamakta ve çözümü bilimsel ve teknik olanla toplumsal olanın dengeli etkileşiminin gerçekleştiği bir kamusal alanda ve bu alanı inşa edecek yeni bir yurttaşlık anlayışında görmektedirler. Bu anlayışı bireyin teknolojik toplumdaki hak ve sorumluluklarının genel çerçevesini çizen tekno-bilimsel yurttaşlık anlayışı şeklinde ifade etmek mümkündür. Bu çalışmada tekno-bilimsel yurttaşlık anlayışının bir teknolojik toplum haline gelen Türkiye için önemi, anlamı ve muhtemel içeriği ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Yurttaşlık, Demokrasi, Teknolojik Toplum, Politika, Tekno-bilimsel Yurttaşlık

Thinking About Democracy with a New Understanding of Citizenship in Turkey: Techno-Scientific Citizenship

Abstract

One of the important issues discussed today is the impact of scientific and technological progress to democracy. Generally, two views stand out on the consequences of these interactions. According to the first opinion, by technological means, wider and easier sharing of information occurred and thus democracies have become more participatory. According to the second opinion, there is a wide range of population that cannot be reached technology, and at the same time politics has become almost a purely scientific and technical activity. For this reason, rethinking democracy is necessary. Proponents of this view assert that today permanent and comprehensive political solutions cannot be found in economy, science and technology, environment, public health, energy, agribusiness, nutrition etc. According to them, the reason of this is politics that lack of social support, and the solution is a new citizen type and public sphere where the interaction between scientific-technological and social is happened. Techno-scientific citizenship is a new perspective to construct new citizen and new democratic and well-informed public sphere. In this paper, it's examined that the importance, meaning and the possible content of techno-scientific citizenship for Turkey.

Keywords: Citizenship, Democracy, Technological Society, Politics, Techno-scientific Citizenship

---

* Makale geliş tarihi: 04.02.2014

Makale kabul tarihi: 23.12.2015

Türkiye’de Demokrasiyi Yeni Bir Yurttaşlık Anlayışıyla Düşünmek: Tekno-Bilimsel Yurttaşlık

Giriş

Çok partili döneme geçişle birlikte tanıştığımız demokrasiye dair öğrendiğimiz en önemli şey onun sadece siyasal kurumların rutin işleyişine indirgenemeyeceğidir. Geçen zaman, demokrasinin siyasal kurumların rutin işleyişinin yanında belki de daha çok demokratik bireylere ve onların katılımcı siyasal kültürlerine bağlı bir kavram olduğunu göstermiştir. Nitekim 1980’lerden bugüne dünyada ve Türkiye’de demokrasi tartışmalarının temel kavramları adeta bunu işaret edercesine sivil toplum, kamusal alan ve yurttaşlık olmuştur. Tartışmaların nihai olarak altını çizdiği nokta; demokrasi için devletin bireyi nasıl tanımladığı ve bireyin de bu tanıma geliştirmek ve kendi tanımını yapmak üzere ne düzeyde hareket ettiğinin belirleyici olmasıdır. Bu sebeple doğal olarak demokrasiyi konuşmak var olan yurttaşlık anlayışını ve yurttaşların katılımcı siyasal kültürünü konuşmak anlamına gelmektedir.

Demokrasi ile yurttaşlık birbirini besleyen kavramlardır. Yurttaşlar katılım için gerekli yasal alt yapıyı demokrasilerde bulabilirken, demokrasiler ancak yurttaşların aktif olduğu bir toplumda derinleşip genişleyebilmektedir. Hiç şüphesiz bu ilişkinin sürdürülebilirliği zaman içerisinde değişen ve farklılaşan toplumsal ihtiyaçların yansıdığı kamusal alana duyarlı bir siyaset kültürüne bağlıdır. Bireylerin hak, özgürlük ve sorumluluklarının zamanın ihtiyaçlarına göre anayasal ve yasal düzenlemelerle hukuki güvence altına alınması söz konusu kültürün inşasında önemlidir.

Günümüz toplumlarını tüm yaşam alanlarının bilimsel bilgi ve teknolojilerin belirlediği “teknolojik toplumlar” olarak tanımlamak mümkündür. Doğal olarak bu toplumda her alanda olduğu gibi siyasette de bilim adamları ve uzmanların neredeyse tartışılmaz iktidarı söz konusudur. Bireysel ve toplumsal yaşamla ilgili kararları ya uzmanlık bilgisine sahip siyasetçiler, teknokratlar ya da teknokratlardan oluşan bürokratik kurumlar almaktadır. M. Weber’in deyimiyle adeta yasa üreten bir fabrika olan modern devletin teknolojik toplumda hem teknokrat hükümetler hem de bağımsız idari otoriteler gibi teknik-bürokratik kurumlar eliyle bu özelliğini bir adım daha öteye taşıyarak yeni bir yönetim teknolojisine dönüşmesi bu sürecin en açık göstergesidir.

Sağlıktan çevreye ekonomiden kentleşmeye kadar pek çok sorunun karmaşık bir karaktere sahip olması ve çözümlerinin uzman bilgisini

gerektirmesi siyasetin bilimselleşmesini ve yeni yönetim teknolojileriyle donanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Ne var ki bu durum siyasetin en nihayetinde bilim adamları ve uzmanlardan oluşan dar bir kamusalığa hapsolmasını da gündeme getirmiştir. Bu nedenle teknolojik toplumda demokratik siyaset için bilim adamı ya da uzman olmayan sıradan yurttaşların katılmaları son derece önemlidir. Katılım için bireylerin sorunlara yönelik sorumluluk duymaları ve bunu siyasal olarak ifade etmeleri gerekir. Teknolojik toplum koşullarında bunun sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için özellikle sıradan yurttaşların nitelikli bilimsel bilgiyle düzenli olarak buluşabilmeleri ve bu bilgiye dayalı olarak taleplerini iletecek yeni teknolojik imkanlardan eşit biçimde yararlanabilmeleri ve nihayet bilimsel ve teknik çözümlerin sonuçlarını karar vericilerle iletişim halinde değerlendirebilmeleri ve böylece daha etkin çözümlerin oluşturulmasına katılmaları son derece önemlidir.

Bunun için bireylerin teknolojik toplumda bilime ve teknolojiye ilişkin haklarını, özgürlüklerini ve yükümlülüklerini içeren yeni bir yurttaşlık anlayışının hayata geçirilmesi gerekmektedir. Türkiye'ye özgü bu yeni yurttaşlık anlayışını literatürde yer alan “bilimsel yurttaşlık”, “dijital yurttaşlık”, “sivil bilim” ve “teknolojik yurttaşlık” tan mülhem olarak “teknobilimsel yurttaşlık” şeklinde ifade etmek mümkündür. Türkiye’de teknobilimsel yurttaşlığın inşası, teknolojik toplumun aynı zamanda demokratik bir toplum olması için önemli ve anlamlıdır.

1. Yurttaşlık

Yurttaşlık bireyin bir devletin veya bir siyasal topluluğun üyesi olarak elde ettiği statüdür. Bu statünün gereği olarak birey, üyesi olduğu devletin sınırları içerisinde siyasal sistemin yapısına bağlı olarak bazı haklara, özgürlüklere ve yükümlülüklerle sahip olur. Otoriter sistemlerde yurttaşlık, bireyin siyasal topluma aidiyetini ve bunun gereği olarak yerine getirmesi gereken görevlerini ifade ederken, demokratik sistemlerde bireyin toplumda özgür yaşamasını ve yönetime katılmasını mümkün kılan haklar ve yükümlülükler bütünüdür. Bu bakımdan demokrasilerde yurttaşlık, bireyi siyasi bir nesne olmaktan çıkararak ve onu siyasi eylemde bulunabilen bir özne haline getiren işleve sahiptir.

Günümüzde siyasal sistemlerde yurttaşlık dört farklı biçimde kazanılan bir statüdür. Kan bağına sahip olduğumuz aile, doğum yerimiz olan ülke, evlilik gibi medeni hal değişiklikleri ve göçler bu statüyü belirleyen temel etkenlerdir. Bunların dışında siyasal konjonktürün etkisi olarak ifade edilebilecek elde edilme yolları da söz konusudur. Kimi zaman devletler kendi hakim oldukları siyasi topluluğu yeniden belirlemek veya siyasi iktidarlarının sürekliliğini

sağlamak gibi politik sebeplerle bazı birey ve topluluklara yurttaş statüsü tanıyabilmektedir.

Yurttaşlık tarihsel olarak farklı anlamlara sahip olmuştur. Bugün bildiğimiz formuna yakın olan yani bir devlete üye olmak ve bunun getirdiği bazı hak ve yükümlülüklerle sahip olmak biçimindeki yurttaşlık ilk olarak Antik Yunan'daki Polis'te ortaya çıkmıştır. Genel kabul gören görüşe göre, yurttaşlığın Polis'te gelişmesindeki en önemli etken, bu yapının hem siyasal hem de sosyal yaşamın iç içe geçtiği organik bir bütün olmasıdır (Manville, 2014: 27-28). Bu bütün içerisinde yaşamak, bireyler için sınırları belli bir alan içerisinde maddi ve manevi açıdan güven içinde olmak anlamına gelmiştir. Yunanlılar için yurttaşlık her zaman kendilerini köle ve yabancılardan ayrıcalıklı kılan bir statü olmuştur. Bu statüye sahip bireyler yönetime katılma gibi temel bir hakka sahip olarak, “sivil ruhun” (civic spirit) (Manville, 2014: 27) bir parçası haline gelmiştir.

Yurttaşlık, yaşamları boyunca bir köle haline gelmekten korku duyan ve kendilerini barbarlardan ayırdığını düşünen Yunanlılar için “iyi insan” olmakla özdeşleşmiştir (Hosking, 2005: 1-2). Aristo'nun deyişiyle siyaset, toplumun ve insanın iyiliğine ve mutluluğuna yönelik işlerdir ve bunu yapmanın en uygun ortamı olan poliste yurttaş olmak basit bir üyelik değil, ahlaki erdem ve değerleri donanmış bir insan olmak demektir. Bu bakımdan polisteki yükümlülükler erdemli insan olmak için önemli bir fırsattır (Ober, 2001: 290).

Coğrafi ve demografik olarak geniş bir siyasal yapı olan Roma'da yurttaşlık, daha büyük bir insan topluluğunu tanımlayan kavram haline gelmiştir. Burada yurttaşlık, yönetime katılmayı sağlayan bir statüden ziyade, imparatorluğun siyasal iktidarını hukuki anlamda tescil eden bir değere sahip olmuştur. Bu bakımdan yurttaşlık imparatorluğun hakimiyetini meşrulaştıran bir kavram olup, birey için siyasal değil sosyal bir değere sahip olmuştur. Roma yurttaşı, Romanın yasalarına uyarak yaşama hakkına sahip insandır. Hukuka dayalı bir yönetimin teminatı altındaki insanlar, yasalar çerçevesinde özgürce hareket etmek, mülke sahip olmak ve yönetimden bazı hizmetler talep etmek gibi hak ve yetkilere sahip olmuştur.

Ortaçağ boyunca yurttaş şehir devletinin üyesidir. Bu dönemde bireyler için özgürleşme alanları olan şehirlerde yurttaşlık, insanlara kralın bir tebası olmaksızın, şehrin bir parçası olma fırsatı vermiştir. Özellikle Rönesans döneminde her şehrin bağımsız bir yargısı, hukuk sistemi ve yönetimi mevcuttur (Taylor, 1994: 476; Riesenber, 1992: 142). Yurttaşların kimi zaman yönetici kademelerini belirleyebilecek kadar siyasi bir özne haline gelebildiği şehirler, sergiledikleri öz yönetim pratikleriyle daha sonra yurttaşlar topluluğunun yönetimi olarak cumhuriyet rejimlerinin ilk nüveleri olmuştur. Yurttaşların söz sahibi olduğu şehirlerde kralların otoritesi zayıflamıştır.

Ortaçağda şehirler haklar ve görevlerin tanımladığı modern yurttaşlığın ilk defa tarihselleştiği mekanlar olmuştur.

Modern dönemde ulus devletle birlikte yurttaşlık bir devletin üyesi olarak pasif bir şekilde üstlenilmiş hak ve görevlerin yanında, bireyin siyasal yaşama katılmasını mümkün kılan haklara sahip olmasını içeren bir kavram olarak öne çıkmıştır. Özellikle Fransız İhtilali'nde siyasal toplumu yurttaşlar topluluğu olarak kavrayan cumhuriyetçiler, yurttaşlığı siyasal katılmayı mümkün kılan haklar olarak tanımlamıştır. Bundan sonraki dönemde yurttaşlık demokratik yönetimin hem sebebi hem de sonucu olarak değerlendirilmiştir. Diğer bir ifadeyle bir yönetimin demokratikliği, bir yandan yurttaşın siyasal ve sosyal yaşama etkin bir şekilde katılmasını mümkün kılan yurttaşlık haklarına sahip olmasıyla ölçülürken, diğer yandan bu haklar temelinde siyasal inisiyatif geliştiren aktif yurttaşın, demokratik siyasetin göstergeleri olan özgürlükçü ve çoğulcu kamusal alan ile sivil toplumun yapı taşı olduğu kabul edilmiştir (Frevert, 2005: 81-82).

Yurttaşlığın buradaki tarihsel serüvenini siyaset teorisi içerisinde iki temel düşünce ekseninde izlemek mümkündür. Başka bir ifadeyle, yurttaşlığa ilişkin iki temel teorik gelenekten söz edilebilir. İlki, şüphesiz günümüzde en fazla öne çıkan liberal gelenektir. 17 ve 18. yüzyıllar arasında yani düşünceci klasik dönemi içerisinde yer alan sözleşme teorisyenleri yurttaşlığı, bireyin devlet sınırları içerisindeki hakları ve yükümlülükleri olarak tanımlamıştır. Buna göre yurttaşlığın içeriğindeki siyasal katılma hakkı, oy hakkı, yaşam hakkı ve bunların karşılığı olarak yerine getirilmesi gereken yükümlülükler evrensel siyasal değerleri oluşturur (Leary, 2000: 247-264).

Kökleri erken Roma hukukuna kadar götürülebilen liberal anlayış için yurttaşlık insanın haysiyetli bir yaşam sürmesi için temel değerdir. Yurttaşlar çıkarlarına göre eylem ve tercihlerde bulunsalar da bunlar rasyonel temellere dayanır. Siyasal olarak bağımsız ve etkin, ahlaken de otonomiye sahip yurttaşlar, bu özellikleri üzere vergi verme, yasalara uyma, ekonomik faaliyetlerde bulunma, gerektiğinde yurt savunmasına katılma gibi yükümlülükleri yerine getirmek zorundadır. Toplum özgür ve eşit bireylerden oluşur (Kymlicka, 1995: 152-155). Ancak bu bireyler temel amaçlarını maddi refahlarının artışı gibi ekonomik temelli tanımladıklarından liberaller için siyasal olarak pasif kabul edilir. Liberallere göre devlet yurttaşların hizmetinde olmalıdır ve bu doğrultuda onların sivil, siyasal ve hatta sosyal haklarını korumakla yükümlüdür.

Liberal gelenek içerisinde tanımlanan yurttaşlığın evrensel değerleri uygulamada toplumlara göre değişimler göstermiştir. Akrabalık ilişkilerinden sonra insanları bağlayan veya ayıran en önemli unsur olarak yurttaşlık aile, askerlik, birey, eşitlik, özgürlük, din, ahlaki normlar ve etnik köken gibi

yaşamın diğer sosyal ve siyasal kategorileriyle her zaman yakın bir ilişki içerisinde olmuştur. Bu nedenle onlara yüklenen anlam ve önem yurttaşlığın uygulama biçimlerini de belirlemiş ve böylelikle toplumsal kültür yurttaşlığın değişik anlamlar kazanmasında etkili olmuştur.

Dünya geneline bakıldığında yurttaşlığın gelişmesine en önemli katkıyı liberal demokratik sistemlerin sağladığını söylemek mümkündür (Carens, 2000: 140-144). Bu sistemlerde sivil, sosyal ve siyasal hakların tanımladığı hukuki statüye sahip olan bireyler, bir devletin sınırları içerisinde, yasalar çerçevesinde özgürce kendilerini ifade etme ve geliştirme, yaşam koşullarını ve bireysel varlıklarını geliştirecek imkanları talep etme ve nihayet karar alma süreçlerine aktif olarak katılma gibi temel haklara sahip olabilmişlerdir.

İkincisi kaynaklarını Aristo, Çiçero, Machiavelli ve Rousseau gibi düşünürlerden alan ve bu bağlamda Antik Yunan, Roma ve İtalyan şehir devletleri uygulamalarına dayanan Cumhuriyetçi gelenektir. Burada yurttaşlık insanın siyasi doğasında temellendirilir. Liberallerin aksine cumhuriyetçiler yurttaşlığı, pasif bir üyelik statüsünden ziyade aktif bir siyasal görev olarak tanımlamışlardır. Cumhuriyetçilere göre iktidar kamusal alanı belirler ve bu nedenle yurttaşlar iktidar sahipleri olarak kendi kamusal alanları üzerindeki siyasaları belirleme hakkına sahiptirler. Buna göre yurttaş olmak siyasi konularda aktif olmak yani “kamusal bir ruha” (Dagger, 1997: 104) sahip olmak demektir.

Cumhuriyetçilerin yurttaşlık anlayışı, siyasal katılımı temel alan bir yurttaşlık kültürüne dayanır. Bireylere özgürlüğü temin eden bu kültür, aynı zamanda halkın kendisini yönetmesi anlamına gelir. Yurttaşlar siyasal topluma karşı görevlerini yerine getirirken aynı zamanda eşitlik, dayanışma, birliktelik ve özgürlük gibi yurttaşlık erdemlerine de bağlılık göstermelidirler. Kısacası “halk egemenliği”, “dayanışma içerisinde özgürlük” ve “anayasal yurtseverlik” cumhuriyetçi yurttaşlığı tanımlayan temel siyasal değerlerdir (Schwarzmantel, 2003: 72).

Özellikle 18. yüzyılda Fransa’da devrimi etkileyen Rousseau’cu düşüncenin etkisiyle yurttaşlık belli bir siyasi topluluğa (ulusa) aidiyeti tanımlayan bir kimlik olarak görülmüştür. Buna göre yurttaşlık, dini veya sınıfsal bir aidiyetin sonucu olan kimlikler gibi bir kimliği temsil etmiştir. Jakobenlerin Fransız kimliğini tüm kimlikler üzerinde kapsayıcı bir kimlik olarak yerleştirme çabaları bunun açık bir örneğidir. Jakobenler eliyle yurttaşlık ulusal varlığa hizmeti esas alan bir görev olarak tanımlanmıştır. Yurttaşlık sadece bir topluluğun üyesi yaptığı bireye değil, aynı zamanda o topluluğun da kimliğinin oluşmasında önemli bir paya sahiptir. Yurttaşlığın psikolojik boyutu olarak da tanımlanan bu nokta belli bir topluma aidiyet hisseden yurttaşların aynı zamanda o toplumun kolektif kimliğinin şekillenmesinde ve toplumsal

dayanışmasında önemli bir rol oynadığına işaret eder. Nitekim Jakobson düşüncesinin etkisinin yoğun olduğu Fransız cumhuriyetçiliği, yurttaşlığı toplumdaki etnik ve politik ayrışmayı sona erdirmek üzere kullanmış ve bu çerçevede tüm toplumu Fransız kimliği çatısı altında birleştirmiştir (Feldblum, 1999: 71-72).

Her iki siyasal teori bağlamında yurttaşlık farklı biçimlerde tanımlansa da siyasal toplumun üyesi olarak yurttaşların kendilerini ifade etme ve geliştirme yönünde daha geniş haklara sahip olması ortak noktadır. Nitekim günümüzde bu husus yönetimlerin demokratik karakterinin önemli bir göstergesi olarak yorumlanmakta ve bu bağlamda yurttaşlığın tarihsel olarak önce sivil sonra siyasal ve en son olarak sosyal haklar ekseninde gelişmesi, temsili demokrasilerin katılımcı demokrasilere dönüşmesi olarak değerlendirilmektedir.

Günümüzde bu siyasal gelişme aynı zamanda yurttaşın itici gücünü oluşturduğu ekonomik gelişmenin de sebebi olarak görülmektedir. Nitekim ekonomik büyümeyi hedefleyen devletler, yurttaş yetiştirmeyi birinci amaç olarak belirlemişlerdir. Özellikle milli eğitim programlarının ve ona bağlı olarak okul müfredatlarının iyi yurttaş yetiştirmeye adanmış programlar olarak öne çıkması bunun açık göstergesidir. Her alanda gelişmenin yolunun iyi yurttaş yetiştirmeden geçtiğini düşünen devletler istikrar içerisinde ilerleme amacı çerçevesinde “aktif yurttaşlığı” adeta temel politika olarak benimsemişlerdir.

Bu durumu yurttaşın siyasal sistemin öznesi olmak yerine nesnesi haline gelmesi olarak yorumlayanlar da vardır. Buna göre totaliter sistemlerin kendilerine karşı yerine getirilmesi gereken yükümlülükler çerçevesinde tanımladığı yurttaşlıkla gerçekleştirdiği pasifizasyon, liberal demokrasilerde siyasal aktivitenin seçim ve kurumların rutin işleyişine indirgenmesi suretiyle gerçekleşmektedir. Özellikle ekonomik büyüme ve siyasal istikrar gibi makro kavramların temel hedef ve değerler haline gelmesi, yurttaşlığın bu hedeflerle uyumlu bir siyasal topluluğun inşa edilmesinde araçsal bir değere sahip olmasına sebep olmuştur.

1990'lardan günümüze uygulanan piyasa odaklı neo-liberal politika ve uygulamaların bireylerin yaşam koşullarına yönelik eşitsiz sonuçlar vermesi yurttaşlığı yeniden siyasal tartışmaların merkezine oturtmuştur. Bireysel hak ve özgürlüklerin adalet ve dayanışma içerisinde korunarak geliştirilebildiği bir toplumsal düzen arayışının yoğunluk kazanmasıyla birlikte demokratik toplum düzeninin temelinin somut bireyin siyasal bilinç ve eylem kapasitesinin artırılmasında olduğu temel argüman olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede yurttaşlık siyasal yelpazenin neresinde yer alırsa alsınlar bütün düşünürler için kilit kavram haline gelmiştir (Kymlicka, 2004: 396).

Gerçekten de yurttaşlığa yönelik bu teorik ilgiyi besleyen dünya genelinde önemli sorunlar yaşanmıştır. Küresel düzeyde yaşanan adalet, eşitlik, göç, ırkçılık, çevre ve sağlık sorunları temsili demokrasileri tartışılır hale getirmiştir. Sorunları kalıcı ve kapsamlı çözümlere kavuşturacak bir siyaseti üretemeyen bu sistemlerin daha katılımcı hale dönüşmesinin gereği vurgulanmış ve bu doğrultuda bireyi siyasal-toplumsal düzenin aktif bir parçası yapacak yeni yurttaşlık anlayışına duyulan ihtiyacın altı çizilmiştir.

Küreselleşmenin etkisiyle yurttaşlık, hem sosyolojik hem de siyasal anlamda uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bireylerin ve toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel etkileşiminin artışı ulus devletin yurttaşını geniş bir siyasal ve sosyal alanın parçası haline getirirken, ulus devletlerin ulus üstü ve uluslararası örgütler yoluyla uluslararası siyasetin bir parçası haline gelmesi yeni yurttaşlık biçimlerini gündeme getirmiştir. Bir yandan birliklere dahil olan devletlerde bireylerin hak ve özgürlükler açısından aynı konuma getirilme arayışları diğer yandan bireysel ve yerel düzeyde kimlik ve refahı öne çıkaran küresel politik bağlam yeni yurttaş tipinin “global yurttaşlık” (Falk, 1994: 127-140) “kozmpolit yurttaşlık” (Held, 2013) “çoğul yurttaşlık” (Walzer, 1983) kavramlarıyla tartışılmasına zemin oluşturmuştur.

Son yıllarda küreselleşme, bilimsel bilgi ve teknolojinin belirlediği bir olgudur. Küresel düzeyde, düşünür Jacques Ellul’un deyimiyle, bir “teknolojik toplum” (Ellul, 1992: 35) un varlığından söz edilmektedir. Bu dönemde bilim ve teknoloji hayatın tümüne hakim olurken, siyaset de ulusal ve uluslararası bağlamda bilimsel ve teknik bir faaliyete dönüşmüştür. Siyasal kararlar bilimsel bilginin kendisi haline gelirken, bilimadamları ve uzmanlardan oluşan bürokratik ve teknokratik kurumlar kararların yegane uygulayıcılarıdır. Bu durum sıradan yurttaşlarla siyaset arasındaki mesafenin artmasına sebep olurken kaçınılmaz olarak demokrasinin bilimsel ve teknolojik olanla toplumsal olan arasındaki karşılıklı ilişkinin kurulması açısından ele alınmasını gerektirmiştir (Habermas, 1989: 74-80).

Toplumun bilimsel ve teknik bilgisinin artırılması, (Benhabib, 1994: 32; Manin, 1987: 354) bireylerde gelecek nesillere yönelik sorumluluk duygusunun geliştirilmesi ve bu yönde bilimsel ve teknik bilginin üretimine katılımının artırılması (Callon, 1999: 89), bilimsel çalışmaların topluma açılması ve toplum tarafından anlaşılır hale getirilmesi (Frankenfeld, 1992: 473) ve bürokratik-teknik kurumların şeffaf ve sorumlu hale getirilmeleri katılımcı bir demokrasinin koşulları olarak öne çıkarken (Habermas, 1996; Rawls, 1993; Durant, 1999), dönüşümü sağlayacak birey tipini tanımlayan yeni yurttaşlık anlayışları gündeme gelmiştir.

2. Demokrasi ve Yurttaşlık

Abraham Lincoln'e atfedilen klasikleşmiş tanıma göre demokrasi halkın halk tarafından halk için yönetilmesidir. Tanımın işaret ettiği üzere demokrasi hem varolan yönetsel yapının adıdır, hem de bu yapının halk tarafından tanımlanabildiği etik bir bağlamdır. Bu bağlamın merkezinde demokrat birey vardır. Bu özelliğiyle bir toplumda demokrasi belirli bir tarihsel andaki siyasal sistemin yasal-kurumsal görüntüsüne indirgenemez. Demokrasi, bireylerin hukuk çerçevesinde toplumsal sorunlarını çözmek üzere biraraya gelerek siyasal etkileşimde bulunabildikleri ve böylece kendileri için yönetimi gerçekleştirebildikleri etik bir yaşam biçimidir. Bu nedenle demokrasiler her zaman için ideal ile gerçek arasında bir yerdedir (Sartori, 1996: 14).

Demokrasi diğer siyasal sistemlerden farklı olarak varlığını sosyal ve etik bir varlık olarak bireye borçludur, nihayetinde onu ideale yaklaştıracak olan, bireylerin demokratik bilinç ve erdemleridir. Bireyler toplumsal yaşamın gereği olarak ortaya çıkan siyasal, sosyal, ekonomik, hukuksal, yönetsel, kültürel, çevresel ve teknolojik sorunlara ne kadar fazla ilgi duyar ve ne kadar fazla siyasal katılımında bulunurlarsa demokrasi o kadar ideal formuna yaklaşacaktır.

Demokrasi ideale yaklaştıkça sorun çözen demokrasi vasfını kazanır ve böylece kurumsallaşarak bir siyasal kültür, bir yaşam biçimi haline gelir. Sorun çözen bir demokraside siyaset toplumsal bir edimdir ve bu çerçevede siyasete "ötekine karşı duyarlılık", "işbirliği", "katılma" ve "tartışma" gibi demokratik erdemler eşlik eder. Bu yönüyle demokratik siyaset ideal olarak hem iktidarlara hem de yönetilenlere sorumluluk yükler. Bireylerin demokratik sorumluluk üzere siyasal katılımı doğal olarak kendi kişisel yetenekleri ve nitelikleriyle ilişkilidir. Ne var ki onların bu özelliklerinin ortaya çıkmasını sağlayıp, teşvik edecek ve geliştirmelerine imkan verecek olan yasal düzenlemeler yani yurttaşlık hukukudur. Bu hukuk çerçevesinde yapılan düzenlemeler, bireyleri bilgiye ulaşma ve bu doğrultuda siyasal inisiyatif geliştirme konularında ne kadar teşvik ederse nicelik ve nitelik açısından o kadar demokratik katılım gerçekleştirecektir. Katılım bireyin kendisiyle ilgilidir ancak gücünü yasalardan alır.

Demokrasiyi konuşmanın aslında her zaman yurttaşı ve yurttaşlık hukukunu konuşmak olduğunu söylemek mümkündür. Bir demokrasinin nihai hedefi, tüm yurttaşların karar verme süreçlerine geniş ve etkin bir biçimde katılımı ve böylece toplumsal sorunlara çözüm üreten bir siyasetin kurumsal hale gelmesidir. Bugün dünyada nüfuslarının neredeyse yarıya yakını tam anlamıyla yurttaşlık haklarından yararlanmadığı ülkelerin varlığı düşünüldüğünde, bu doğal olarak uzun ve zorlu olan bir süreçtir (Dahl, 2013:16). Bu nedenle demokratikleşme ülkeden ülkeye farklı hız ve biçimlerde gerçekleşmekte ve genellikle, hak ve özgürlüklere duyarlı bir sivil toplum,

siyasal katılmaya yönelik bir yurttaşlık kültürü ve her ikisinin demokratik önemine duyarlı siyasilerin varlığı farklılığın başlıca sebepleri olmaktadır.

Her anlamda gelişmenin önemli bir unsuru olarak görülen demokrasinin bugün siyasi düşüncenin tek gündemi haline geldiğini söylemek mümkündür. Özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinde Avrupa'daki otokratik rejimlerin yıkılmasıyla birlikte ideolojik siyasetin gözden düşmesi ve serbest piyasa ekonomisinin küreselleşmesi demokrasiyi bir siyasal sistem olarak dünya genelinde yaygınlaştırmıştır. Bir siyasal sistem olarak pek çok ülkeye yayılan demokrasi, bugün genişleyen ve çeşitlenen bireysel özgürleşme talepleri, kamusal sorunlar ve siyasal kültür ekseninde tartışılmaktadır. Tartışmaların genel çerçevesini ideal demokrasi algısı ve arayışı çizmektedir (Pateman, 2003: 46).

Demokrasi, oluşumuna herkesin katkıda bulunduğu ve bu nedenle paylaştığı özgür ve insani bir yaşam biçimidir (Dewey, 2004: 343). Bu nedenle demokrasileri değişen zamana bağlı olarak ortaya çıkan ihtiyaçlar belirler. Zamana bağlı olarak insanlar kendilerini farklı biçimlerde tanımlayabildiği gibi yaşamlarını sürdürme biçimlerini de değiştirebilirler. Demokrasi bu değişim olgusuyla barışık bir sistemdir. Bir demokraside bunun göstergesi ise bireylerin bir siyasal özne olarak hak ve yükümlülüklerini tanımlayan yurttaşlık hukukudur. Bu hukuk çerçevesinde bireyler öncelikli olarak kendilerini ifade edebiliyor ve yaşamlarını geliştirmek üzere siyasete etki edebiliyorlarsa demokrasi ideal anlamına yaklaşacak aksi halde uzaklaşacaktır.

Demokrasi ve yurttaşlık arasında doğrusal bir ilişki vardır. Yurttaşların sahip olduğu haklar bir demokrasi için gösterge olurken, yurttaşların siyasi aktiviteleri demokrasiyi kapsam ve içerik olarak geliştirmektedir. Bugün pek çok ülkede siyasal sistemi daha geniş toplum kesimlerine açan ve bu çerçevede daha çok yurttaşı karar verme süreçlerine dahil etmeyi amaçlayan reformlar yapılmaktadır. Özellikle kadınların sosyal ve siyasal alanda özgürlüğünü ve çeşitli marjinal grup ve kimliklerin korunmasını öngören reformlar ile otoriter siyasi geçmişi olan ülkelerde seçimlerin ve farklı katılma kanallarının yasal güvenceye alınmasına yönelik reformlar dünya genelindeki demokratikleşmenin başlıca göstergeleri durumundadır.

20. yüzyılın özellikle son çeyreğinden bu yana yaşanan birbiriyle ilişkili üç temel olgu; küreselleşme, bilim ve teknolojinin hızlı gelişimi ve devletin teknolojik bir aygıtla dönüşerek daha kompleks bir bürokratik yapıya bürünmesi, demokrasinin yeniden tartışılmasına ve yeni yurttaşlık anlayışlarının dile getirilmesine sebep olmuştur. Ekonomik eşitlik, adalet ve refahın yanı sıra bireysel özgürleşme, çevre sorunları ve bürokratikleşmeye karşı öz yönetim gibi taleplerin yükseldiği bu dönemde, daha katılımcı bir demokrasi için bireylere yeni hak ve özgürlüklerin tanınması gerektiği

düşüncesi öne çıkmıştır. Bu dönemde siyasi yaşam siyasi partiler gibi geleneksel yapıların yanında ulusal ve uluslararası bağlamda hükümetleri etkilemeyi amaçlayan sosyal hareketler biçimindeki kurumsal olmayan siyaset yapma biçimleriyle tanışmıştır. Bir yandan bireysel özgürleşme talepleri diğer yandan devletlerin uyguladıkları kamu politikalarındaki başarısızlıklar, bireyin kendisini tanımlama ve ifade etme biçimlerine açık ve onu yönetimin paydaşı olarak gören yurttaşlık kuramlarının geliştirilmesine zemin oluşturmuştur. Bu bağlamda temsili demokrasilerin, katılımcı demokrasilere ve buradan dürüstlüğü ilke edinen yurttaş-öznelerin işbirliği ve etkileşiminin hayat verdiği diyalojik bir kamusal alana dayalı müzakereci demokrasiye geçişin kaçınılmazlığı vurgulanmıştır (Habermas, 1992: 142).

Teknoloji, bilginin geniş kitlelerle birlikte üretimini ve paylaşımını sağladığından bazı otoritelere göre demokratikleşmeye olumlu yönde etki etmektedir. Onlara göre teknoloji tarihsel olarak dünya genelinde üçüncü demokratik dönüşümün tetikleyici faktörüdür (Dahl, 1989; Grossman, 1995) ve hatta birey üzerinde sosyal, biyolojik ve mekânsal sınırların olmadığı bir ortam olarak internet, herkesin istediği gibi diğeriyle iletişime geçebildiği yeni özgürlüklerin bağlamı haline gelmiştir (Poster, 1995). Bu çerçevede internet ve medyanın bir yandan varolan kurumsal karar verici yapılara ilişkin bilgiyi paylaşımına açması, diğer yandan kamuoyundaki çeşitli fikir ve beklentileri anında siyaset alanına taşınması siyasi otoritelerin ciddi biçimde sınırlandırılması ve demokratik dönüşüme zorlanması olarak yorumlanırken (Oates, 2013: 10; Bruce A-Carpini, 2009: 180), özellikle iletişim teknolojileri üzerinden oluşan kamusal alanın otoriter rejimlerin varlığına son verebilecek bir potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir (Howard, 2010: 11). Öte yandan bu durumu aşırı sanallaşmaya bağlı olarak etkin katılımından hızla uzaklaşıldığı bir dönem olarak görenler de vardır (Shirky, 2009). Bu çerçevede internetin aşırı yüzeysel iletişim ortamının müzakereci bir demokrasi için gerçekçi bir zemin olmadığını düşünenler olduğu gibi (Galston 1999; Wilhelm, 2000), yine bu ortamın aşırı ticarileşmesine bağlı olarak medyanın manipüle ettiği bir demokrasi ürettiğine dikkat çekenler de vardır (Barber, 1999; Fuchs, 2007).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası alanda ekonomik kalkınma ve büyüme yarışı hız kazanmıştır. Ulus devletler yükledikleri ekonomik sorumluluk sebebiyle hem ekonomik hem de siyasi anlamda güçlü aktörler haline getiren bu süreç, artan ticari ve ekonomik ilişkiler üzerinden uluslararası alanda küresel bir ekonomik ilişkiler sisteminin oluşmasını sağlamıştır. Küreselleşme uluslararası şirketler ve finans kuruluşlarının belirleyici olduğu bir ekonomik yapı üretmiştir. Ulus devletlerin gücünü ve etkisini aşan bu yapı sonuçları itibarıyla farklı şekillerde değerlendirilmektedir. Ekonomik krizler, etnik bölünme ve çatışmalar ile nükleer ve ekolojik tehditler ekseninde küreselleşmenin sorunların daha da büyüdüğü bir dönem olduğunu ileri sürenler

olduğu gibi kültürler arası ilişki ve etkileşim sürecinin dünya genelinde hakim olacak barış, düzen ve istikrarın başlangıcı olarak görenler de vardır. Paylaşılan ortak kanaat ise küreselleşmenin birey ve toplumları yeni sorun ve varolma biçimleriyle tanıştırdığı ve bu bakımdan yeni bir demokrasi tanımına ve bu kapsamda yeni bir yurttaşlık anlayışına ihtiyaç olduğudur. Küreselleşen dünyanın siyasal sorunları terörizm, salgın hastalıklar, doğal kaynakları yok eden ekonomik büyüme, açlık ve savaş tehlikesi sebebiyle oluşan göçler, etnik ve milliyetçi kimlik politikaları olarak belirmiştir. Sorunlar devletler düzeyinde uluslararası örgütleri, bireysel ve toplumsal düzeyde ise küresel yurttaş ve küresel sivil toplum örgütlerini birer siyasal aktör olarak öne çıkarırken, siyaset dilinin daha çok insanlık durumunun birlik ve bütünlüğüne vurgu yapan ve bu çerçevede küresel yurttaşlığı esas alan bir küresel etik temelinde gelişmesine sebep olmuştur (White and Openshaw, 2005: 198; Parekh, 2005: 15-33).

Bilimsel ve teknolojik gelişmenin siyaseti söylem ve eylem düzeyinde bilimsel ve teknik bir edim haline dönüştürmesi temsili demokrasiyi tartışmaya açan bir diğer önemli olgu olmuştur. Sorun, bürokrasinin artan gücü ve etkisinin yönetilenlere karşı sorumlu ve açık bir siyaseti engellemesidir (Ellul, 1992: 35-38). Küreselleşme sürecinde beklenilenin aksine, bürokrasinin yönetimdeki gücü azalmamıştır. Özelleştirme politikalarıyla birlikte devlet fiziksel olarak küçülmüş fakat sağlık, enerji, tarım, eğitim, hukuk, ekonomi gibi çeşitli alanlarda etkin, verimli ve rasyonel bir yönetsel aktör olarak toplumun yaşamında daha fazla yer almıştır. Bu da belki daha küçük, ancak yönetimdeki etkisi daha büyük bir bürokrasi olarak somutlaşmıştır.

Gerek ulus devlet gerekse de uluslararası alanda siyasete bürokratik-teknik bir dil ve yapı hakim olurken, siyasetin toplumla olan mesafesi artmış ve nitekim toplumların siyasete olan ilgisi ve katılımı azalmıştır. Toplumsal yaşamla ilgili hemen her türlü kararın stratejik analiz ve eylem planlarından türediği, istikrarlı büyüme hedefi çerçevesinde devletin nihai karar verici olarak bilimin siyaset üstü ve ayrıcalıklı konumundan feyz alan teknik ve bürokratik bir makinaya dönüştüğü günümüzde birey ve toplumun gerçekten karar verici olup olmadığı tartışılmaktadır. Yeni bürokratik kurumlarla doğası gereği yerleşik çıkarılara sahip olan, bunları toplum üzerinde bir ayrıcalık olarak sürdürmek isteyen bürokrasi, demokrasinin siyasal elitlerin belirlenmesinde sadece bir prosedür olduğu şeklindeki algıyı pekiştirmiştir (Huntington, 1991: 6-7; Lowi, 2009: 288). Bu bağlamda özellikle bilim adamları ve teknik uzmanların neredeyse tartışmasız belirleyici olduğu kamusal alanın modern toplumda demokratik siyasetin zemini olamayacağı eleştirisi dikkate değerdir (Habermas, 1996: Beck, 1999).

Bu durumu modernliğin doğal ve kabul edilmesi gereken bir sonucu olarak görenler olsa da (Estlund, 2003: 53-69), bilimsel bilgi ve teknolojilerin etkisiyle rasyonelleşen siyasete rağmen, çevre sorunları, ekonomik krizlere

bağlı gelir dağılımı ve yaşam kalitesi konularında eşitlik ve adalet sorunlarının, salgın hastalıkların, savaş ve toplumsal şiddetin yarattığı sorunların çözülememesi yurttaş katılımına dayalı demokratik siyaset arayışlarını yeniden gündeme getirmiştir.

Genel kanı, teknolojik toplum koşullarında katılımın, yurttaşların teknolojiyi etkin kullanmalarını ve aynı zamanda sorunlar ve çözümler hakkında neredeyse bir uzmanın düzeyinde bilgi sahibi olmalarını gerektirdiği şeklindedir. Sağlıktan, ekonomiye ve çevreye kadar pek çok karmaşık sorunun varlığı doğal olarak, demokrasiyi bilimsel bilgi ve teknolojinin geniş toplum kesimleri yani yurttaşlar tarafından kontrolü olarak okumayı adeta zorunlu hale getirmiş ve buna yönelik yanıtlar yeni yurttaşlık kuramlarını inşa etmiştir. Bu çerçevede bilim adamı ya da uzman olmayan sıradan insanı bilimsel bilgi ve teknolojilerin üretim, uygulama ve değerlendirme süreçlerine hak, özgürlük ve yükümlükleri çerçevesinde dahil eden “teknolojik yurttaşlık” (Frankenfeld, 1992: 459-484), “bilimsel yurttaş” (Irwin, 2001) “sivil bilim”(civic science) ve “sivil paydaş” (civic stakeholder) (Bäckstrand, 2003), “uzmanlığın tekeli” (monopoly of expertise) (Budge, 1996) epistemik yurttaşlık ve bilgilendirilmiş yurttaşlık (informed citizenry) (Crowe, 2006) bilimsel bilgi ve tekniklerle toplumsal sağduyunun bütünleştiği bir demokratik siyasetin öznesini tanımlayan kuramlar olarak öne çıkmıştır.

Teknolojik toplumun demokratik yurttaşlığını resmeden bu kuramlar, teknik ve bilimsel donanımına sahip katılımcı birey tipine diğer bir ifadeyle “teknolojik ve bilimsel yurttaş”a işaret ederler. Buna göre bürokratik-teknik nitelikli kurumların halka hesap verebilir bir pozisyonda olması, üniversiteler ve benzeri kurumların toplumla sürekli iletişim içinde olması ve karar verme süreçlerinin tüm yurttaşların etki ve katılımına her an açık olması kuramların yeni yurttaşlık anlayışıyla işaret ettikleri demokratik sonuçlardır (Bäckstrand, 2003: 25).

Katılımı, oy verme ve yasalarca belirlenmiş resmi-kamusal yükümlülükleri yerine getirme ile sınırlı bir görevden ziyade ortak toplumsal yaşamın iyileştirilmesine yönelik kabul edilmiş bir sorumluluk olarak gören bir yurttaşlık kültürü, kuramların dikkat çektiği temel değerdir. Teknolojik toplumların siyasal olarak farklı tarihsel ve kültürel birikime sahip olmaları, bilimsel ve teknolojik açıdan farklı gelişmişlik düzeyleri ve yeni koşullara uyum sağlama konusunda farklı beceri seviyeleri göstermesi bu kültür üzerinde belirleyici etkenlerdir. Bu da ülkeler arasındaki demokratikleşme farklılıklarını kaçınılmaz kılmaktadır (Inoguchi, Newman, Edward, Keane, 1998: 6).

Teknolojik toplumun demokratik topluma dönüşümünde önemli bir kaynak olan bu kültür, toplumsal sorunlar ve siyasal çözüm biçimleri hakkında bilimsel bilgiyi talep eden, bilgiyi diğerleriyle paylaşan, değişime insan hak ve

özgürlükleri temelinde açık olan, geleceğe yönelik iyimser bir tavır içerisinde olan ve bu doğrultuda kolektif bir işbirliği ve katılım anlayışına sahip bireyleri, demokratik aktörler olarak tanımlar. Bu aynı zamanda her bireyin bilim ve teknolojiye yönelik haklarını koruyan ve geliştirilmesine hassas olan, yurttaşlarıyla onların anlayabileceği ve katılabileceği tarzda bilgi paylaşımını öncelikli gören, doğrudan katılıma açık olan ve yurttaşların politika bilgilerini artırıcı yönde tedbirler alan demokratik yönetimin koşuludur.

Demokrasiyi pratikte daha kapsayıcı ve işlevsel kılabilecek olan yurttaşların katılım düzeyidir (Pateman 2012: 14-15) Kuramlara göre bu düzeyin yukarıya çekilmesi, birey ile bilimsel bilgi ve yeni teknolojiler arasında tüketim ilişkisinden ziyade anlama ve katılma ilişkisinin geliştirilmesine bağlıdır. Kuramların işaret ettiği yurttaş tipini, teknoloji kullanımını ve bilimsel bilgiyi siyasi iradeye dönüştürebilen birey tipi olarak özetlemek ve bu bireyi somutlaştıracak hak, özgürlük ve yükümlülükleri içeren yurttaşlık anlayışını da daha kapsayıcı bir kavram olarak tekno-bilimsel yurttaşlık şeklinde ifade etmek mümkündür.

3. Teknolojik Toplum ve Tekno-Bilimsel Yurttaşlık

Günümüz toplumu, sorunları ve çözümleriyle bilimsel ve teknik bilginin inşa edip yönlendirdiği ve yönettiği “teknolojik toplum” (Ellul, 1964: 17-18; Harrington, 2011: 66-68; Schmidt-Marratto, 2008: 166; Mumford, 2010: 12) dur. Kısaca, insanın kapasitesinin rasyonalize edilmesi olarak tanımlayacağımız teknoloji, teknolojik toplumda gündelik yaşamın içinde kullanılan araç ve aletlerden, bireysel ve kamusal yaşamı düzenleyen kurum ve düzenlemelere kadar geniş bir çeşitlilik gösterir. Hemen her alanda kullanılan teknolojilerin iyileştirilmesi, işletilmesi, rutin hale getirilmesi ve yaygınlaştırılması teknolojik toplumun değişim dinamiğini oluşturur.

Teknolojik toplumda siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik ve hukuksal tüm alanlar sürekli yenilenen bilimsel bilgi, yöntem, teknik, model, ve araçlarla yaygın bir biçimde belirlenmektedir.¹ Bu toplumda demokrasi, kaçınılmaz olarak, bilimsel ve teknik olanın geniş katılımlı toplumsal denetime açılması

1 Modern dönemin önemli entelektüellerinden Jacques Ellul, teknolojik toplumu endüstriyel toplumun bir sonra ki aşaması olduğunu vurgulamakta ve bu nedenle bu toplumu Marksizmin kavramlarıyla açıklayamayacağımızı ileri sürmektedir. Ellul'e göre teknolojik toplumu tanımlayan bir dizi yeni ve karakteristik olgu vardır. Otomasyon, dünyanın kimyasal dönüşümü, makine ve teçhizatın sürekli ve hızlı değişimi, enerji ekonomisi, internet, hızlı veri iletimi ve işletimi, biyolojik keşifler, endüstriyel mekanizasyon ve nükleer enerjinin olumsuz etkileri teknolojik toplumun ayırt edici kavramlarıdır. Ayrıntılar için bkz. (Ellul, 1980: 4-20).

anlamını taşır. Bu, bir yandan kararın yani politik bilgi ve karar verici politik kurumların topluma geniş bir biçimde açılmasını, diğer yandan da yurttaşların haklarının, özgürlüklerinin ve sorumluluklarının bilincinde olarak katılımında bulunmalarını gerektirir. Bu nedenle teknolojik toplumda demokratikleşmenin başlangıç noktası, bireyin teknolojik ve bilimsel hak, özgürlük ve sorumluluklarını anayasa ve yasalar nezdinde tanımlayan yurttaşlık anlayışıdır.

Teknolojik toplumun sınırlarını teknoloji üretmeye de üretilen teknolojilerden etkilenen tüm toplumlara içine alacak şekilde tanımlamak mümkündür. Nitekim, insan kapasitesini artırma amaçlı düşünce ve stratejilerin geliştirilmesi, yeni teknolojilerin sürekli olarak transfer edilmesi ve her alanda bilimsel-teknolojik bir alt yapının kurulması gibi eylem biçimlerinin dünya genelindeki yaygınlığı, teknolojik topluma bir sınır çizmeyi anlamsız hale getirmektedir.

Bir küresel olgu olarak bilimsel ve teknolojik gelişmeyle birlikte bilimin nesnesi haline gelen toplumsal yaşamda bilim adamları, uzmanlar, teknokratlar, teknisyenler, stratejisyenler ve bunların biraya geldiği bürokratik-teknik kurumlar, adeta mutlak bir iktidara sahiptir (Turner, 2003: 18-44). Rasyonelleşmenin teknolojik gelişme olarak kendisini gösterdiği bu süreçte, uzmanlık bilgi ve teknikleri öne çıkarken, sıradan yurttaşların epistemik ve pratik olarak dahil olamadığı mutlak bir iktidar alanı oluşmaktadır. Nitekim, bu alan, modern devletin Weber'in tanımından bu yana giderek daha fazla, bilimsel bilgi ve uygulamalar ile bunları hayata geçirecek özerk bürokratik-teknik kurumlar bütünü halini alması ve böylece tümüyle bilimsel ve teknik bir organizasyona dönüşmesiyle daha da somutlaşmıştır.

Bu bağlamda teknolojik toplumda gündelik yaşamı değiştirip dönüştüren yeni bilgi ve teknolojik araçlar nasıl ki, sağlık ve çevre açısından tartışılabilir bir özelliğe sahipse, siyasal ve yönetsel bilgi ve teknolojiler de (kurum ve uygulamalar) anti-demokratik potansiyelleriyle tartışılır durumdadır. Modern devletin demokratikleşmesi, günümüzde kaçınılmaz bir biçimde, bilimsel bilgi ve teknolojilerin geniş bir toplumsal denetime açılması olarak kendisini göstermektedir.

Sorunun çözümüne yönelik, iki kuramsal yaklaşımdan söz etmek mümkündür. İlki, bilim ve teknolojinin etkilerini olumluya çevirecek etkenin, birey ve karar verici aktörlerin ahlaki bir bilgi ve donanımla hareket etmesi olacağını ileri süren yaklaşımdır. İkincisi ise çözümü, bilimsel bilgi ve teknolojilere yönelik karar verme süreçlerinin karardan etkilenenlerin azami ölçüde katılımlarını sağlayacak düzeyde demokratikleştirilmesinde gören yaklaşımdır. İki yaklaşımın birbiriyle uzlaşan yaklaşımlar olmadığını söylemek mümkündür. Nitekim ahlakçılar, sorunun çözümü için demokrasinin bir zorunluluk olmadığını düşünürken (Ziman, 1998; Nardi-O'day, 1999),

demokratlar bilimsel ve teknolojik yeniliklerin topluma olumlu katkısının ahlaki ilkelerle belirlenmiş eylemlere bağımlı olmadığını düşünmektedir (Winner, 1986; Mumford, 1964; Sclove, 1995; Feenberg, 1995). Demokratlar için toplumun pratik tercih ve istekleri önemliyken, ahlakçılar için iyi ve yararlı teknolojiler için demokrasi bir şart değildir.

Oysa bilim ve teknoloji, bir uzmanlık alanı olarak, bireysel fakat aynı zamanda pratik ihtiyaçların yön verdiği toplumsal bir boyuta sahiptir. Bu nedenle olumsuz etkilerini kontrol altına alarak sınırlandıracak demokratik denetim, hem ahlaki eylem ve tercihleri hem de toplumsal talep ve öncelikleri dikkate almayı gerektirir. Bu bağlamda her iki bakış açısını bütünleştiren nokta, hem katılımcı hem de etik davranan birey tipidir ve bu tipin siyasal-toplumsal alandaki karşılığı da teknolojik ve bilimsel donanımı ve yeterliliği olan yurttaşdır.

Teknolojik ve bilimsel donanıma sahip bu birey tipi hak, özgürlük ve yükümlülükleri çerçevesinde, bilim ve teknoloji ile geniş toplum kesimleri arasındaki ilişkinin romantik bir tabiyet ilişkisinin ötesine taşınıp, bilgiye dayalı rasyonel, etik ve demokratik bir ilişki haline gelmesinde belirleyici olacaktır. Nitekim, demokrasi pratiklerinin ve bunun üzerine gelişen siyaset teorisinin gösterdiği gibi kurumsal olarak ne kadar iyi tanımlansalar da demokrasiler için önemli olan sorgulayan ve katılan siyasal öznelerin varlığıdır (Kymlicka, 2004: 395-398). Bu, bireylerin demokratik potansiyelleriyle yakından ilişkilidir, ancak anayasa ve yasalar çerçevesindeki yurttaşlık anlayışı bu potansiyelin harekete geçirilmesinde önemli bir başlangıç noktasıdır.

Demokrasilerde hakim olan yurttaşlık anlayışı, bireyler için demokratik eyleme olanak tanıyıp, sistemi kurumsallaştıracak politik fırsatları sunabilmektedir. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin tartışmasız belirleyici olduğu bir kamusal yaşamın ve siyasetin demokratikleşmesi ise bu konulara yabancılaşmamış birey ve toplumun varlığına bağlıdır. Teknolojik ve bilimsel konulara dair asgari bir bilgiye sahip olan, yeni teknolojik iletişim ve etkileşim kanallarını kullanabilen ve bunların etki ve gelişim seyri üzerine politik düşünebilen ve eyleyebilen birey ve toplumu yeni bir yurttaşlık kavrayışıyla düşünmek kaçınılmazdır. Bunun için “teknolojik yurttaşlık” (Andrews, 2006; Feenberg, 2011; Frankenfeld, 1992; Valkenburg, 2012) oldukça somut bir çerçeve çizmektedir ancak bilimsel bilgiye sahip olan birey tipini de içermek üzere “teknolojik-bilimsel yurttaşlık” olarak genişletilmesi anlamlı olacaktır.

Tekno-bilimsel yurttaşlığı, Thomas Marshall’ın klasikleşmiş olan siyasal, sosyal ve sivil boyutlarıyla tanımladığı yurttaşlığın teknolojik toplum koşullarında bireyin bilimsel ve teknolojik hak, özgürlük ve yükümlülükleriyle birlikte genişletilmiş biçimi olarak görmek mümkündür. Marshall’ın formüle ettiği yurttaşlık anlayışı, politik toplum için yeterli olurken, teknolojik toplumda

bilimselleşen siyaset ve yönetim için katılımın bilişsel temele sahip olması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle tekno-bilimsel yurttaşlık anlayışının en temel amacının, teknolojik toplumda sıradan insanların bilimsel bilgi ve teknolojiyle ilişkisini anlama, sorgulama, yorumlama ve katılmayı içeren rasyonel bir demokratik ilişki haline getirmek olduğunu söylemek mümkündür.

Modern toplumun geldiği bir aşama olarak teknolojik toplumda bilimsel ve teknolojik gelişme biçimindeki rasyonelleşme, siyaseti bilimsel bilgi ve teknolojiler alanı haline getirmiş ve böylece devlet daha karmaşık teknik ve bürokratik kurumlar bütünü haline almıştır (Habermas, 2001: 33-36). Burada kararlar ve karar alma süreçleri artık tamamıyla bir uzmanlık işi ve bilgisidir.

Uzmanlar toplumsal sorunları yeni teknolojilerle tespit etmekte, bunlara yönelik strateji ve çözüm teknolojileri belirlemekte, uygulamakta ve elde edilen sonuçlarla birlikte değerlendirmekte ve gerekirse yenilerini üretmektedir. Bu bağlamda, doğal olarak her insanın pratik bir etkinliği olan siyaset teknik bir edim haline dönüşmektedir. Teknik bir edim olarak siyaset, devletin her zamankinden daha fazla özerk, bürokratik ve teknik kurumlardan oluşan bir organizasyona dönüşmesi ve hükümetlerin teknokrat niteliği yüksek temsilcilerden oluşmasıyla sıradan insanlardan söylemsel ve fiziksel olarak uzaklaşmaktadır.

Tekno-bilimsel yurttaşlık bu anti-demokratik eğilime dikkat çeker ve bu çerçevede kamu yönetiminde bağımsız idari otoriteler, uzmanlaşmış yargı organları, kalkınma ajansları ve çeşitli bakanlıklar düzeyinde oluşturulan danışma kurulları gibi özerk-bürokratik ve teknik nitelikli yapıların demokratik sistemler için adeta birer tanımlanamaz nesne haline geldiğini vurgular.² Yeni yönetim teknolojileri olarak bu kurumların yasal olarak tanımlanmış özerk statüleri ve yetkileri hükümetlerin ve yurttaşların kontrolünden uzak bir iktidar alanı oluştururken, bu durumun demokratik açıdan açıklanması tartışılır hale gelmektedir.

Gerçekten de günümüzde devletin bizatihi kendisi teknolojidir. Bu olguyu siyasetin yapısal olarak dönüşümünden izlemek mümkündür. Buna göre;

---

2 Literatürde özellikle AB kurumsal yapısının teknik-bürokratik niteliğinin geliştiği buna karşın katılım imkanlarının kısıtlı hale geldiğini vurgulamak üzere tanımlanamaz uzay cisimleri için kullanılan UFO (*Unidentified Object*) terimi kurum bünyesindeki yönetsel yapıların durumu için UPO (*Unidentified political object*) yani tanımlanamaz politik nesne biçiminde kullanılmaktadır. Ayrıntılar için bkz. (Linz ve Stepan, 1998: 64).

1. Siyaset, devlet ve bünyesindeki çeşitli siyasi ve yönetsel kurumlar arasındaki ilişkilerle özdeş hale gelmiştir. Yurttaşların hakları, vergiler, kamu hizmetleri ve hukukla ilgili düzenlemelerle kamu politikalarının geliştirilmesi gibi teknik bilgi ve uygulama gerektiren konular ana ilgiyi oluşturmaktadır. Devlet düzenleyici (regulatory) bir kurumdur (Majone, 1996).

2. Siyaset E.Laclau, C.Mouffe ve S. Zizek gibi post yapısalcıların dile getirdikleri üzere geleneksel siyasal kurumların merkezi konumlarını kaybettiği bir alan haline dönüşmüştür. Siyaset yeni toplumsal grup ve aktörlerin yeni talep ve ihtiyaçlarla öne çıktıkları bir bağlama kavuşurken, diğer yandan düşünürlerin eleştirel bir dille ifade ettikleri üzere düzenleyici kurumların bilimsel ve teknik nitelikli siyasal kararları doğal sonuçlar olarak algılanmakta ve böylece depolitize bir bağlam oluşmaktadır (Best and Kellner, 1997: 254).

3. İktidarın M. Foucault'un deyiimiyle sadece somut kurumlardan ibaret olmadığı aynı zamanda toplumda tarihsel olarak üretilen bir söylem (Ball, 2013: 30) olduğu dikkate alındığında, teknolojik toplumda siyaset bilimsel ve teknik bir dil ve pratikler bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunları göz önünde bulundurarak teknolojik toplumda anayasa çerçevesinde demokratik bir kamusal alanın şu ilkeler etrafında oluşturulabileceğini söylemek mümkündür:

1. Bilimsel bilgi ve tekniklerin sıradan insanlar tarafından anlaşılabilir tarzda üretilmesi. Bilimsel kurumların yurttaşlarla iletişime açık olmaları, bürokratik karar verici kurumların da yurttaşlarla bilgi paylaşımına açık olmaları ve geri beslemeyi yönetsel ilke edinmeleri.

2. Bürokratik teknik kurumların amaç ve işlemleri açısından seçilmiş hükümetlere, kamusal tartışmalara ve yurttaşların pratik katılımına açık olmaları.

3. Yurttaşların hem teknolojik toplumdaki sorunlar hem de bunların bilimsel çözümlerine ilişkin geliştirilen tekniklere dair yeterli bilgi düzeyine sahip kılınması. Bunun için teknolojik iletişim kanal ve araçlarının eşit bir biçimde kullanım hak ve imkanlarının yurttaşlara sağlanması.

Bu sayede yurttaşların hükümet kurumları, mahkemeler, merkez bankası, emniyet, ordu, bağımsız idari otoriteler, hastaneler, üniversiteler gibi yaşam kalitesiyle doğrudan ilgili olan ve bunun için bilimsel bilgiyi topluma uygulayan kurumların eylem ve işlemlerine ilişkin bilgi ve kanaat sahibi olmaları mümkün olabilecektir (Fielder, 1992: 109).

Teknolojik toplumda yaşam, piyasadaki fiyat ve mal kalitesi hakkında akılcı değerlendirmeler yapmayı gerektirdiği gibi hangi siyasi parti veya liderin iktidar için uygun olduğuna yönelik sınırlı da olsa siyasal bilimsel bir değerlendirme yapmayı da gerektirir. Bunların yanında esnek çalışma biçimlerinin rutin işleyişini bilmek, yeni teknolojileri işlevleriyle birlikte takip

etmek ve belki de en önemlisi yeni teknoloji ve üretim biçimlerinin doğa ve çevreye verdiği zararlar konusunda sınırlı da olsa ekolojik bilgiye sahip olmak teknolojik toplumda yurttaşların sahip olması gereken özelliklerdir. Sağlık politikalarını etkilemek için yurttaşlar sigara ve uyuşturucu maddelerin olası yan etkilerini, yeni sağlık teknolojilerini, doğum yöntemlerini, obezitenin olası sonuçlarını, şekerin ve genetiği değiştirilmiş gıdaların insan sağlığına etkilerini bilmelidirler. Bunların yanında alternatif enerji kaynakları ve sonuçları konusunda, madenler konusunda, bunların işletilmesi, pazarlanması ve çevresel etkileri konularında, büyüme ve istihdam gibi daha birçok konuda artık neredeyse bir uzman kadar bilgi sahibi olmalı ve kanaatlerini iletişim teknolojilerini etkin kullanarak deklare edebilmelidirler. Aksi halde, teknoloji hakim toplumda total ve geri dönülemez olarak yaşanan sürecin insanlar tarafından kontrolü imkansız olacaktır (Ellul, 1992: 35-38).

Teknoloji, Foucault'nun terminolojisiyle ifade etmek gerekirse, devletlerin yönetim araçlarını değiştirmekle kalmamış aynı zamanda varoluş amaçlarını da değiştirmiştir. Yönetim artık toplumun kontrol edilmesi değil, belki de ondan daha çok organize edilmesi ve hatta disipline edilmesidir. Sağlıktan ekonomiye kadar devlet, her alanda siyaset üretmek yani yeni bilgi ve yönetsel teknolojiler kullanmak durumundadır. Bu nedenle demokratikleşme kaçınılmaz olarak bilimlerin halk tarafından anlaşılması ve halkla paylaşılmasıyla yakından ilişkilidir (Barry, 2001: 5).

Aslında bu konu, 1930'lardan beri kısmen gündemde olmuştur. Örneğin, J.B.S. Haldane, modern toplumda bilim adamlarının konularını sıradan insanlara makul bir şekilde anlatma yollarını geliştirmeleri gerektiğine işaret ederek, bilimle ilgili geniş bir bilgilenme seviyesi olmadığında hepimizin hayatını temelden etkileyen bilim çağında demokrasinin etkin bir şekilde işlemeyeceğine işaret etmiştir (Haldane, 2004: 87-93). Bu tespit Amerikan modernleşmesinin politik felsefesi olarak okunan pragmatizmin bilimsel modernleşme ile geleneksel kültürün sağduyusu arasında bütünlüklü bir demokratik politik modernleşme programı önerisinin esasını oluşturur. Düşüncenin klasik temsilcilerinden John Dewey, okulu bilimle toplumun sağduyusunun bütünlüştüğü ideal pragmatik bir toplum modeli olarak görmüştür. Bu toplum, bilimsel bilgi ve teknolojilerin topluma pozitivist bir diktesinin gerçekleştiği toplumdaki farklı olarak bunların uzman ve toplum işbirliği ile üretildiği demokratik toplum tipi olarak öne çıkmaktadır (Dewey, 2007: 41-44).

Gerçekten de pozitivist açıdan pek çok otoritenin bilimin zafiyete düşmesi olarak okuduğu bu olgu, bugün dünya genelinde pek çok sivil toplum kuruluşu, uluslararası kurum ve hükümetler tarafından önemsenmektedir. Örneğin İngiltere merkezli Dünyanın Dostları adlı çevreci bir örgüt, bilimsel ve teknik açıdan bilgilenen bir kamunun yönetimlerin daha rasyonel çevre

siyasaları üretmelerini sağladığını düşünmektedir (foe.org, 2013). Yine pek çok şirket, hükümet ve uluslararası örgüt kamuoyunun bilimsel ve teknik açıdan aydınlanmış olmasını kendi başarılarının bir ölçütü olarak görmekte, demokrasi için bilgileri güncel olan yurttaşların varlığını oldukça önemsemektedir. Genel kanı, etkin demokrasi için yurttaşların iyi ve güncel bilimsel bilgilerle donatılmasına ihtiyaç olduğu bunun için de “bilgilenmiş yurttaşlık” anlayışının hukuki zemin olarak düşünülmesi gerektiğidir (Margolis-Resnick, 2000: 106).

İnteraktif iletişim teknolojilerinin gelişmesi aktif, sorumlu ve bilgili yurttaşın oluşmasına farklı bir boyut getirmiştir. İnternet ve haberleşme araçları üzerinden oluşan yeni iletişim ortamı daha geniş katılımlı bir kamusal alan oluşturmuştur. Bu ortam bir yandan devletin yurttaşlarını daha sofistike bir biçimde kontrol etmesine imkan tanıdığı gibi aynı zamanda daha sorumlu ve daha hesap vermeye dönük bir tavır almaya da zorlayabilmektedir. Hiç kuşkusuz bunda belirleyici olan bireylerin bu teknolojileri kamu yönetiminin kararlarıyla ilgili bilgilerini arttırmak ve bunları diğerleriyle paylaşmak suretiyle demokratik bir kontrol mekanizmasını işletmekte kullanma becerileridir. Bilimsel ve teknolojik yurttaşlığın anayasal demokrasilerin hukuki sistemlerini yönlendirici bir ilke olması bu becerinin toplumda geliştirilmesine yöneliktir. Örneğin, sağlık politikalarının oluşturulmasında ve uygulamaların geliştirilmesinde hastaların tıbbi kayıtlara ulaşabilmeleri ve bu doğrultuda tedavi yöntemlerine ilişkin alternatifleri değerlendirmeleri biçimindeki demokratik süreç tıp biliminin gelişmesi için de son derece önemlidir. Nitekim örneğin doğum yöntemlerine ilişkin tartışma kararın uzmanlara bırakılamayacak kadar toplumsal, tümüyle topluma bırakılamayacak kadar da bilimsel olduğunu göstermektedir. Pek çok alana genişletilebilecek bu örnek, interaktif iletişim teknolojileri üzerinden yurttaşların bilgilenmesinin ve katılımının, bilimsel bilgi ve uygulamaların demokratik tarzda gelişiminde önemli rolüne işaret etmektedir.

Bilimsel bilginin sıradan yurttaşlarla pratik bir etkileşim içerisinde olmasını vurgulayan bir başka gelişme de organik tarıma ilişkin politika üretme sürecinde yaşanmaktadır. Bu şekildeki tarıma yönelik kamuoyu desteği daha çok doğaya karşı romantik bir bağdan beslenmektedir, oysa uzun vadeli ve topluma yararlı bir siyaset için bu bağın bilimsel bir yönünün olması da gerekir. Tarım teknolojisindeki gelişmeler bu teknolojilerin kullanım sahaları ve bunların ne kadarının hangi oranda organik tarımı ilgilendirdiği bilgisi, geliştirilecek politikalarının iletişimsel-rasyonel eksende üretilmesinin koşuludur. Tarım yöntemlerine ilişkin, yöntemlerin avantaj ve dezavantajları konusunda aydınlanmış bir yurttaşlar topluluğu siyasi kararın iletişime dayalı rasyonel bağlamını oluşturacaktır.

Tekno-bilimsel yurttaşlık anlayışı bilimsel bilginin diğer bir ifadeyle politika üretme süreçlerinin demokratik dönüşümünü öngörür. Politikaya ilişkin

bakış açısının değişimi anlamına gelen bu dönüşümün merkezinde bilimsel ve teknik olana yönelik bakışın demokratik yönde değişimi vardır. Değişen paradigmayı tanımlayan yeni değerleri şöyle özetlemek mümkündür:

Disiplin	Etkileşim
<p>Çalışma biçimi: kesinlik, uygulama ve düzenlilik disiplin içerisinde tanımlanmış çalışma sürecinin temel değerleridir.</p> <p>Beden ve eylem arasındaki ilişki: iyi disipline edilmiş bireyler işlemlerin sonucunu belirler.</p> <p>İnsan ve nesnelere arasındaki ilişkinin ifade biçimi tanımlanmış kural ve kodlar üzerinden gerçekleşir. İnsan-silah, insan-alet ve insan-makine kompleksinin yapısı zamanı aşan bir sürekliliğe sahiptir.</p> <p>Detaylı bir bilgi kullanımı: disiplin oldukça tasarruflu bir ortam meydana getirir. Daha kullanışlı araçlarla giderek daha fazla zamandan tasarruf edilmesi söz konusudur.</p> <p>Uzmanın Otoritesi: bilim adamları ve uzmanlar birer otorite gibi konuşur ve hareket ederler.</p> <p>Temel değerler: Öğren, yapmalısın.</p>	<p>Esnek zamanlı çalışma: iletişim ve etkileşim kullanıcının tercihine bağlıdır.</p> <p>Yaratıcı kapasiteye doğru yönelim: İletişim ve etkileşim disiplininden ziyade disipline edilmemiş, zihinsel olarak belli bir noktaya odaklanmamış bireylerin sergileyecekleri potansiyele dayanır. Yapılan tahminlerde ortaya çıkan başarısızlık daha ileri deneyler yaparak olguya daha yeni bakış açılarıyla bakmanın gerekliliğine yönelik bir işaret olarak değerlendirilir.</p> <p>İnsan ve nesnelere arasındaki ilişkiyi kesin kurallardan ziyade yol gösterici ilkeler belirler.</p> <p>Yoğun kullanım: kısa etkileşimlerin değeri maksimize edilmelidir. Ayrıntılı bilgi kullanımı mümkün değildir.</p> <p>Uzmanlık gizlenmiştir: etkileşim imkanlarının artması için uzmanın otoritesi nispeten gizlenmiştir. Böylelikle sıradan yurttaşın düşünce ve teknik bilgisi otoritenin sesiyle çatışarak değil birlikte işgörebilir.</p> <p>Keşfet, yapabilirsin.</p>

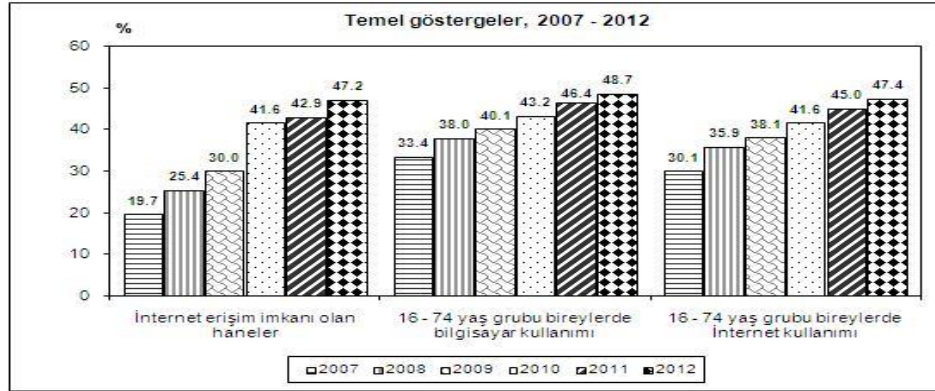
Kaynak: (Barry, 2001: 150).

Modern yönetim alışılmışın dışında bir biçimde artık yurttaşların izlemesi gereken bilgiler bütünüdür. İlaç ve gıdaların bedene etkileri, eğitimin faydaları, yolların, havaalanlarının ve taşımacılığın durumu, hastane ve okul hizmetlerinin kalitesi ve durumu, nükleer teknolojiler ve olası etkileri gibi bilgiler bu bilgilerden bazılarıdır. Söz konusu hayati bilgilere ulaşma, kullanma ve bir siyasal irade oluşturma gibi imkanları bireylere sunan bir yurttaşlık anlayışı olarak Tekno-bilimsel yurttaşlık, bilgiye sahip yurttaşların teknolojik

toplumda demokrasinin kurucu öznesi olması için önemli bir zemin oluşturacaktır.

4. Teknolojik Toplum Olarak Türkiye’de Demokrasi ve “Tekno-Bilimsel Yurttaşlık”

Türkiye’de küreselleşme sürecinde daha yoğun olmak üzere, teknolojinin ve bilimsel bilginin hayatın her alanına girmesine bağlı olarak bir teknolojik toplumun oluştuğundan söz etmek mümkündür. Gündelik yaşamda teknoloji kullanımına ilişkin verilerdeki artış bu tezi doğrulamaktadır.

Kaynak: TÜİK Haber Bülteni Sayı: 10880 16.08.2012

TÜİK’in 2012 yılı Nisan ayında gerçekleştirdiği Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması sonuçlarına göre Türkiye genelinde hanelerin % 47,2’si evden İnternete erişim imkânına sahiptir. Bu oran 2011 yılının aynı ayında % 42,9 olarak gerçekleşmiştir. 16-74 yaş grubundaki bireylerde bilgisayar ve İnternet kullanım oranları 2011 yılında sırasıyla % 46,4 ve % 45 iken 2012 yılında % 48,7 ve % 47,4’tür. İnternet üzerinden alışveriş % 18,6 iken 2012’de % 21,8’e yükselmiştir. Kamuda internet kullanımı 2011’de % 38,9 iken 2012’de % 45,1 olmuştur. Kamuda internet kullanımının % 42,9’u bilgi edinme amaçlı olarak gerçekleşmiştir. Sanayide kullanılan etkin yeni teknolojilere ilişkin bir veri olarak kabul edilebilecek kapasite kullanım oranının 2013’te % 74 seviyelerinde gerçekleşmesi teknoloji yoğun bir yaşama geçildiğinin bir başka göstergesidir. Öte yandan Dünya Ekonomik Forumunun (WEF) rekabet edebilir bir ekonomi için dokuz temel bileşenden biri olarak gördüğü teknoloji kullanımında ilerleme açısından Türkiye’nin giderek daha fazla teknolojik toplum haline dönüştüğü ve bu süreçte ekonominin daha kompleks bir yapıya sahip hale geldiği ve yine üretim süreçlerinde yeni teknik

ve teknolojilerin daha yoğun kullanılabilir hale gelmesine bağlı olarak rekabet etme kapasitesinin artmakta olduğu tespit edilmiştir (www.weforum.org, 2013).

Bu teknolojik gelişme, siyaseti ve yönetim tarzını da etkilemiştir. Öncelikle her biri başlı başına bilimsel bilgi türü olan çevre, sağlık, eğitim, enerji, iletişim, yönetim ve ekonomi gibi konular itibarıyla çeşitlenen ve uzmanlık bilgisinin tartışmasız hakim olduğu bir siyaset ortaya çıkmıştır. Bu bilimselleşme ve teknolojikleşme kamu yönetimine kendi alanlarında uzman ve tek otorite olmaları amaçlanan bağımsız idari otoriteler ve kalkınma ajansları şeklinde yansımıştır (Kavruk, 2009: 120).

Teknolojinin bu denli yoğun olmadığı dönemlerde hükümetlerin teknokrat kimlikli siyasetçilerden oluşması ve bürokrasinin de daha çok devletin kurumsal işleyişi düzeyinde sınırlı bir teknik danışman ve yardımcı işlevini üstlenmesi veri iken, günümüzde konusunda uzmanlardan oluşan özerk ve yarı özerk bürokratik karar verici kurumlar ve hemen her karar verme düzeyinde bilim adamları ve karar vericileri bir araya getiren danışma kurul ve komisyonları yeni yönetim teknolojileri olarak faaliyet göstermektedir. Bu değişim Türkiye'de 1961 Anayasası ile birlikte kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ile başlamıştır. Kurumun kuruluş amacı adeta günümüzün bilimsel ve teknik edim haline gelen siyasetinin habercisidir: "Yüksek Plânlama Kurulunda siyasî unsur ile teknik unsur biraraya getirilmiştir. Bundan maksat siyasî otorite ile teknik otorite arasında bir muvazene kurmak, daha doğrusu siyasî kararların alınmasında siyaset adamları ile teknisyenlerin işbirliği yapmasını sağlamaktır" (DPT, 1961: 19).

DPT'den günümüze, bilim ve teknolojinin gelişimi kamu yönetimini hem nicelik hem de nitelik olarak değiştirmiştir. Yeni kurumlar ve artan istidam ile nicelik olarak büyüyen kamu yönetimi, bilimsel bilgi ve tekniklerin kullanıldığı ve üretildiği bir yapıya bürünmüştür. Niteliksel değişim yeni teknik kurumların kuruluşuyla aşama kaydetmiştir. Birer yönetim teknolojisi olan bu kurumlar enerji, kentleşme, ekonomi, iletişim, gıda, sağlık gibi seyri gibi teknik bilgi ve süreklilik gerektiren kamu politikalarının belirlenmesinde ve yürütülmesinde etkin rol oynamaktadır. Bilim ve teknolojinin toplumsal ve bireysel yaşam üzerindeki etkisinin artışına bağlı olarak bu kurumların siyasî ve yönetsel gücü hem seçilmiş hükümetlere hem de topluma karşı daha da artmaktadır.

Bilim ve teknoloji hayatı kolaylaştırdığı gibi öngörülemeyen risk ve sonuçlar da içermektedir. Ekonomik büyüme sorunları ve krizler, genetiği değiştirilmiş gıdaların sebep olduğu kitlesel sağlık sorunları ve nükleer enerjinin hayata etkileri politikanın yalnızca bilimsel uzman ve teknik kurumlara bırakılamayacağını dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de gösteren örneklerdir. Bilimsel ve teknik bilginin, toplumsal yaşamı teknokrasinin de politikayı çevrelediği Türkiye de demokrasiyi "teknik ve

bilimin halkın hizmetinde” (Perinçek, 1965: 162) olması şeklinde okumak sorunun çözümü için bir başlangıçtır. Aksi halde “politikasızlık zafiyeti” (Uçkan, 2010: 108-109) içine düşen bir demokrasiden söz etmek mümkündür.

Türkiye, bilimsel ve teknolojik gelişmenin toplumun demokratik denetiminde sürmesi için kendi koşullarında ürettiği, teknolojik ve bilimsel (tekno-bilimsel) boyutu olan bir yurttaşlık anlayışını tanımlamalı ve hayata geçirmelidir. “Tekno-bilimsel yurttaşlık” olarak ifade edebileceğimiz bu yurttaşlık anlayışı sayesinde politika oluşturma ve politik bilgiyi inşa etme süreçlerine yurttaşların daha özgüvenli ve etkin katılımı gerçekleşirken, aynı zamanda “ihtiyaç duyulan bilimsel nitelik ve meşruiyeti yüksek kamu politikalarının üretimi” (Çevik, 2004: 174) mümkün olabilecektir. Bu çerçevede demokratik bir bilimsel ve teknolojik siyaset için yapılan, teknokrat niteliğinden ziyade yurttaş kimliği ile öne çıkan “yurttaş mühendis” (Sakalsız, 1988: 173-174) önerisi meselenin Türkiye kamuoyuna yabancı olmadığını göstermesi bakımından son derece anlamlıdır.

Yeni yurttaşlık anlayışı öncelikle Türkiye’de bilim ve teknolojinin toplumla ilişkisine yönelik bir paradigma değişiminin başlangıcı olarak görülmelidir. Bu, söz konusu ilişkiyi hiyerarşik biçimde okuyan hakim pozitivist bakışın yerini liberal-toplulukçu³ anlayışa yakın bir bakış açısının alması şeklinde ifade edilebilir. Yeni yurttaşlık anlayışı bilim ve teknolojiyi toplumun üzerinde konumlandıran pozitivist yaklaşımın aksine sosyal ve tarihsel bağlamın içinde değerlendiren bakış açısını taşımaktadır. Bu sayede politik kurum ve düzenlemeler evrensel olanla yerel olanın kesiştiği noktayı temsil ederken, bilimsel ve teknolojik gelişme toplumsal talep ve sağduyu ile bütünleşebilecektir. Doğal olarak bu bütünleşmenin taşıyıcısı, bilimsel bilgi ve teknolojiye etki etme hak ve imkanını herkese tanıyan eşitlik ilkesidir. Bu ilke bireylerin;

1. Farklı eğitim seviyeleri olmasına rağmen, kendi kendilerine karar verme ve bir inanç sistemine sahip olma açısından eşit olmasını,

3 A. MacIntyre, C. Taylor, M. Walzer ve B. Barber’ın temsil ettiği “toplulukçu liberal” düşünce, genel olarak modernizmin özel olarak da bireyci liberalizmin tarih, kültür ve aidiyetler dışı birey ve toplum anlayışını eleştiren politik düşünce çizgisidir. Modernizmin evrensel akılcılığı politikayı ve politik kavramları toplumsal pratiğin dışında konumlandırmış adeta onları birey ve toplumu düzenleyen teknolojiler olarak üretmiştir. 20. Yüzyılın son çeyreğinde dünya da meydana gelen siyasi ve toplumsal olaylar, toplulukçulara göre buna karşı çıkan özgürleşme hareketleridir. Bunun için bireyi içinde bulunduğu topluluğun değerleriyle birlikte kabul eden bir yurttaşlık anlayışı özgür ve dayanışma içindeki toplumu oluşturabilecektir.

2. Bir özne olmalarına bağlı olarak ortaya koydukları inanç ve planların eşit bir değerinin olmasını ve

3. Kendi varlığını koruma konusunda herkesin eşit olmasını içermelidir.

Bu değerler ekseninde yeni yurttaşlık anlayışını somutlaştıracak olan, bilimsel ve teknik bilgi bakımından donanımlı yurttaşın yetiştirilmesi olacaktır. Bu doğrultuda bireylerin bilimsel ve teknik bilgiyle çeşitli platformlarda buluşmaları sağlanmalı ve teşvik edilmelidir. Üniversitelerde ve enstitülerde düzenlenen toplantıların kamuya açık ve anlaşılır hale getirilmesi, bilimsel ve teknik nitelikli kamu kurumlarının bilgi paylaşımına ve buradan gelecek geri bildirimlere açık tutulması ve nihayet bireylerin bilimsel ve teknik bilgi talep etme ve kullanma hak ve özgürlüklerinin düzenlenmesi bu iradeyi somutlaştıran çalışmalar olacaktır.

İkinci olarak karar verici konumda olan uzman ve politikacıların kararlarının bilimsel kimliği olmayan sıradan yurttaşların da dahil olduğu bir kamusal bağlamda tartışılması, sorgulanması ve onaylanması sağlanmalıdır (Árnason, 2012: 935). Öncesi ve sonrasıyla genel ve yerel seçimler, kamuya açık bilimsel nitelikli akademik çalışma ve toplantılar, sosyal ağlar üzerinden gerçekleşen iletişim ve etkileşim ve nihayet bürokratik kurumların kamuoyuna yönelik bilgilendirici açıklamaları ve bu bağlamda yazılı, görsel, işitsel ve internet medyası üzerinden yapılan değerlendirmeler sürecin belli başlı platformları durumundadır. Kararların toplumsal düzeyde yeniden rasyonelleştirilmesi olarak da ifade edilecek bu süreç birey ve toplumun mantıksal, rasyonel ve duygusal tepkilerinin siyasi karar alma sürecine dahil edilmesini sağlayacaktır. Bilimsel ve teknolojik siyasetin kamusal onaya tabi tutulması olarak adlandırabileceğimiz bu sürecin bilgiye dayalı, öznel, gönüllü, titiz ve geniş katımlı olması esastır. Böyle bir onayın olmaması ya da aranmaması durumunda teknolojik toplumda uzmanlara kayıtsız koşulsuz bir tabiyetten söz edilebilecektir.

Üçüncü olarak siyasi karar alma sürecinde yönetimin ahlaki sorumluluk alanı olabildiğince genişletilmelidir. Buna göre yeni yöntem ve teknikleri uygulayan yönetimlerin sorumluluğu bunların topluma olası olumsuz etkilerini önlemek için gerekli tedbirleri almanın yanında daha ileri bir biçimde yapısı itibarıyla etkileri olumsuz olacak teknolojilerden daha başında vazgeçmek gibi bir seçeneği de içerisine almalıdır. (Tester, 1993: 117; Jonas, 1984: 21-22). Örneğin bu yaklaşım nükleer teknoloji, gıda teknolojisi ve sağlığa yönelik teknolojileri kapsayan politika ve uygulamaların belirlenmesi ve onaylanmasında son derece önemlidir.

Teknolojik gelişme doğal olarak siyasi bir konudur. Her zaman için yeni teknolojilerin kullanılması toplumsal yaşama yönelik daha iyi ve daha etkin olanın seçilmesi gibi bir siyasi kararı gerektirir. Bu seçimin demokratik bir

seçim olabilmesi teknolojik gelişmenin denetiminin, uzman olmayan sıradan insanlardan meydana gelen kamusal alana açılmasına bağlıdır. Bunun için sıradan yurttaşların gerek özel gerekse de kamunun elindeki bilgilere ulaşma ve bunlar hakkında değerlendirme yapma ve hukuki denetime açabilme gibi somut bir dizi imkana sahip olması gereklidir. Bilimsel niteliği olmayan sıradan yurttaşların bu tür imkanlara sahip olması bilimsel bilgi ve tekniklerin toplumsal sağduyunun yansıdığı bir kamusalılık üzerinden şekillenmesini sağlayacaktır (Backstrand, 2003: 28-30).

Anayasal bir hak olan bilgi edinme hakkının enformasyon amaçlı bilgi paylaşımından ziyade politika ve uygulamalara yön veren bilimsel bilginin paylaşımı ve böylelikle toplumla birlikte inşasını esas alan bir amacı yansıtacak şekilde düzenlenmesi bu konuda atılacak önemli bir hukuki adım olacaktır. Anayasanın 74. maddesinde düzenlenen ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile uygulamaya konulan bilgi edinme hakkının, bireylerin kamunun tasarrufları hakkında bilgi sahibi kılınmalarının yanında özel sektörün uygulamaları da dahil olmak üzere toplumun genelini ilgilendiren politikaların oluşturulma ve uygulama süreçlerine katılmalarını ve etki edebilmelerini esas alacak tarzda genişletilmesi ve yorumlanması bu bağlamda oldukça önemlidir. Bu sayede politikaların üretilmesi, uygulanması ve kontrolü aşamalarında yurttaş etkinliği ön plana çıkarılabilecektir. Yasa yurttaşlara;

1. Teknolojinin tüm olası (olumlu-olumsuz) etkilerine ilişkin tam bir bilgiye,
2. Bu etkilere yönelik geliştirilen çözüm ve yapılan çalışmalara ilişkin kapsamlı bir bilgiye,
3. Çok net olan olumsuz çevre ve insan sağlığı üzerindeki etkilere yönelik tam ve kesin verilere,
4. Teknolojinin değerlendirmesini yapıp kullanımına karar verenlerin kararlarına etki etme imkanı veren araçlara,
5. Teknolojinin kesin olarak bilinen olumsuz etkilerine karşı bunları önlemek üzere çalışan aktörler, eylemler ve kararlar üzerinde tam bir kontrol gücüne,
6. Zararlı sonuçlar üzerinde kontrol kurma ve çözüme yönelik hem planlama hem de uygulama aşamalarının kontrol gücüne,
7. Sorunların tespitine yönelik araçları kontrol etme imkanına,
8. Teknolojinin zararlı sonuçlarının belirlenmesi sürecinin kontrolü ve bu sürece dahil olma imkanına
9. Uzmanları istihdam eden kurumlarla kendilerine itibar edilen uzmanlar üzerinde kontrol kurmalarına ve bu sürece dahil olmalarına imkan vermelidir (DeGeorge, 1985: 58; Haskell, 1984: 31; Pierson, 1994: 398-405).

Tekno-bilimsel yurttaşlık, bireylere birer özne olarak bilim ve teknolojinin kullanımına eşit ölçüde katılma hakkı veren bir statü olarak düşünülmelidir. Statü içerisinde teknolojiyi kullanan ve onu üretenler arasında yani yöneticilerle yönetilenler arasında dengeyi gözeten bir dizi bağlayıcı eşit hak ve yükümlülükler olmalıdır. Burada esas olan, yapılacak yasal düzenlemelerin teknolojinin bireysel ve toplumsal yaşama yarar ve zararları arasında dengeyi yansıtabilmesidir. Bu nedenle, bu tür hak ve yükümlülükler teknolojiyen etkilenen sıradan yurttaşların demokrasisiyle, teknolojiyi üretenlerin arasında bir uzlaşma niyetini de barındırır. Sıradan insanlarla teknik uzmanların uzlaştırılması tekno-bilimsel yurttaşlığın temel hedeflerinden biri olmalıdır. Bu hedefe, tamamen otonom olan bireylerin özgürlük, özerklik, saygınlık ve işbirliği gibi temel yurttaşlık erdemlerini gerçekleştirebilecekleri bir siyasal-toplumsal bağlamda ulaşılabileceği unutulmamalıdır.

Türkiye gibi kalkınma ve demokrasiyi aynı anda gerçekleştirme amacıyla olan bir ülke için, tekno-bilimsel yurttaşlık, bilimsel ve teknolojik olanla bireyin ve toplumun pratik yaşamsal çıkarları arasında etkin bir uzlaşmayı sağlayacak biçimde inşa edilmelidir. Bir yandan teknoloji ve bilimin yaşamı kolaylaştırıcı işlevleri diğer yandan yaşama yükleyebildiği maliyetler teknoloji ile yaşam dünyası arasında dengeli bir bütünleşmenin sağlanmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Tekno-bilimsel yurttaşlığın alet yapan ve böylece kendi maddi kültürünü inşa eden varlık olarak insan ile zeka, idrak, irade sahibi ve ahlaken sorumlu bir varlık olarak insan kavrayışını bütünleştiren bir bakış açısı sunması dengeyi üretecek siyaset için iyimser olmayı teşvik edecektir.

Tekno-bilimsel yurttaşlık, sıradan insanların bilim ve teknolojiye yönelik hak ve özgürlükleriyle, kamusal yarar arasında denge kuran bir anlayışı temsil etmelidir. Böylelikle bir yandan hak ve özgürlüklerin yeni teknolojilerin geliştirilmesine engel olma ihtimalini azaltmak mümkün olurken, diğer yandan yeni teknolojilerin geliştirilmesine engel olmadan, onlardan azami ve sağlıklı bir şekilde yararlanmak mümkün olabilecektir. Özellikle nükleer enerji ve buna yönelik teknolojilerin yarar ve zararları açısından tartışıldığı günümüzde, geliştirilecek politikalar açısından tekno-bilimsel yurttaşlığın, teknolojik dinamizmle özel ve kamusal alandan temellenen sivil ihtiyaçları uzlaştıran bir bakış açısına dayanması oldukça işlevsel olacaktır.

Bilimsel ve teknolojik gelişmenin küresel niteliği, tekno-bilimsel yurttaşlığın Türkiye için önemine uluslararası bir boyut da kazandırmaktadır. Avrupa Birliği başta olmak üzere diğer ülkelerle ilişkilerin bilimsel ve teknolojik içerikli olması ve kamusal yaşamı doğrudan etkileyen konuları içermesi yurttaş katılımını bu ihtiyacı karşılayacak şekilde geliştirmeyi kaçınılmaz kılmaktadır. Enerji, gıda, çevre, sağlık ve hatta ekonomi politikalarının belirlenmesi sadece devletlerin değil aynı zamanda toplumların da etkileşim ve işbirliğini gündeme getirmiştir. Uygulamaların uzun vadeli ve

kapsamlı olması, bilimsel ve teknik bilgi düzeyi yüksek bir kamuoyunun varlığına daha fazla bağımlı hale gelmiştir. Özellikle Çernobil nükleer santralinin patlaması, fosil yakıtların transferi sürecinde yaşanan büyük çaplı çevre felaketleri ve yeni biçimleriyle beliren salgın hastalıklar karar verme sürecinde bu tür bir kamuoyunun eksikliğini gösteren olgular olmuştur. Bu bağlamda tekno-bilimsel yurttaşlığın geliştirilmesi Türkiye kamuoyunun bilim ve teknolojiyle olan ilişkisinin duygusal boyutunun yanında rasyonel boyutunun güçlendirilmesi için anlamlıdır.

Tekno-bilimsel yurttaşlığı Türkiye için önemli kılan bir diğer etken de yukarıda belirtildiği gibi bilimsel ve teknolojik gelişmenin Türk siyasetine yeni politik teknik ve teknolojiler olarak yansımış olmasıdır. 1990'lardan günümüze kamu yönetiminde hem toplumsal yaşamın sorunlarının çözümünde yeni bilimsel bilgi ve teknolojilerin kullanılmasında ve kontrolünde etkin rol oynayan, hem de bizatihi organizasyonel yapı ve bürokratik hiyerarşideki konumlarıyla yeni yönetim teknolojileri olarak görev yapan kurumların artışı yaşanan değişimi açık bir şekilde ortaya koymuştur. Yerel yönetim bazında Türkiye'nin 26 bölgeye ayrılması ve her birinde bölge ajansları kurulması, ihtisas komisyonlarının oluşturulması, kent konseylerinin canlandırılması, yerel yönetim şirketlerinin serbestleştirilmesi, köylere kadar hizmet götüren yerel yönetim birliklerinin etkinleştirilmesi ve genel olarak yerel hizmetlerin görülmesinde etkinliği arttırmak üzere özel hukuk esaslı çalışmanın yaygınlaştırılması gibi yeni uygulamalar gerçekleştirilmektedir.⁴ Merkezi yönetimde ise bağımsız idari otoriteler⁵ adı altında düzenleyici ve denetleyici kurul ve üst kurullar kurulmuştur.

4 Aslında değişim 1980'lere kadar yani yerel yönetim birimleri olan büyükşehir belediyelerinin bünyesinde ulaştırma, su ve kanalizasyon gibi kamu hizmetlerini görmek üzere oluşturulan belediye iktisadi teşebbüsleri (BİT) ve yine merkeze bağlı kamu iktisadi teşebbüslerine (KİT) kadar götürülebilir. Ajanslar ise Türk kamu yönetiminin ve siyasetinin 2000'li yıllarda Avrupa Birliği uyum sürecinde daha yoğun biçimde tanıştığı, özel ve kamu işbirliğine dayalı bilimsel yönetim organlarıdır. Genel olarak kalkınma ajansları adıyla bilinen bu organizasyonlar, Türkiye yatırım destek ve tanıtım ve İstanbul Avrupa kültür başkenti ajansı gibi adlarla 2000 li yıllarda çeşitlenmiştir.

5 Başlangıçta su ve hava kirliliği gibi çevre sorunlarının çözülmesi amacıyla ulus-devlet ve ulusüstü (Avrupa Birliği gibi) yapılarda oluşturulan bu kurumlar, günümüzde ekonominin hemen her alanında ve giderek sosyal yaşamın örneğin kültür gibi diğer alanlarında bile faaliyet göstermektedir. Literatürde bağımsız idari otoritelerin kuruluş sebeplerinin başında yönetimde uzmanlık bilgisinden azami ölçüde faydalanma, bilimsel politikalara istikrar ve süreklilik kazandırma ile işlem maliyetlerinden kurtulma gibi rasyonel amaçların belirlediği bağımsız idari

Bu yeni yönetim teknolojileriyle merkezde ve yerelde politika üretme ve uygulama süreçlerinde uzmanların ve bilimsel bilginin ağırlığı ciddi biçimde artmıştır. Öyle ki, yönetim işini siyasetin belirsizliğinden kurtarıp, ona istikrar kazandıracak nesnel yapılar olarak görülen bu yeni bürokratik kurumlar, kamu yönetimi içerisinde alışılmışın dışında bir özerkliğe sahip olmuştur.

Literatürde “teknolojik yönetim araçları” (technology governing instrumentalities) olarak da kavramlaştırılan bu kurumların özerkliği ve siyasetteki artan ağırlıkları bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Tartışma siyasetin daha fazla rasyonelleşirken, aynı zamanda sadece bir uzmanlık bilgisi haline gelmesi ve böylece sıradan yurttaşlardan uzaklaşarak anti-demokratik bir görüntü vermesiyle ilgilidir. Türkiye için de olası olan bu tartışma özellikle Avrupa Birliği'nin bürokratik yapısı ekseninde yürütülmektedir. Otoriteler Avrupa Birliği bünyesindeki ajansları toplumsal yaşama doğrudan etki eden fakat bilimsel kimlikleri ve teknolojik önemleri sebebiyle sıradan yurttaşların ve hatta seçilmiş hükümetlerin bile söylem ve eylemlerini denetleyemediği bürokratik yapılar olarak değerlendirmektedir. Ajanslar için demokratik sistemlerdeki ironik konumlarını belirtmek üzere kullanılan tabir ise ilginçtir. Tanımlanamaz uzay cisimleri için kullanılan UFO kısaltması, tanımlanamaz politik nesnelere (unidentifiable political object UPO) biçiminde teknik uzmanlardan oluşan bu kurumlar için kullanılmaktadır (Lelieveldt-Princen, 2011: 31; Kauppi, 2005: 45).

Kurumların ve aslında bilimsel ve teknolojik siyasetin, demokrasi açısından tartışılmasının sebebi, toplumsal yaşama ilişkin rasyonel politikalar üretilmesine rağmen, bunların kalıcı ve kapsamlı çözümlere dönüşmesinin yurttaşlarca içselleştirilmesi ve benimsenmesine bağlı olduğunu gösteren gelişmelerin yaşanmasıdır.⁶ Örneğin Avrupa Birliği politikalarının üye

---

otoriteler adeta birer yönetim teknolojisidir. Türkiye'de 1981 yılından bu yana dokuz adet bağımsız idari otorite kurulmuştur. SPK, BDDK, RK, RTÜK, TAPDK, ŞK, KİK, EPDK, BTK şu anda faaliyet gösteren bağımsız idari otoriteler olup, verdikleri kararları toplumla paylaşma açısından şeffaflık konusunda ve yine verdikleri kararların teknik açıdan denetimini sağlayacak uzman bir yargı denetimine tabi tutulup tutulmadıkları konusunda ve özerk yapıları nedeniyle seçilmiş hükümetlere ve sıradan yurttaşlara karşı sorumlulukları konusunda demokratik siyaset açısından tartışılmaktadır. Ayrıntılar için bkz. Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği, 2002.

6 Uzmanlar, AB gibi ulusüstü, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu gibi uluslararası kurumlara sıradan insanların hem karmaşık ve büyük bürokratik yapıları hem de ürettikleri politikaların bilimsel ve teknolojik alt yapısı sebebiyle ulaşamadıklarını ve dolayısıyla etki edemediklerini vurgulamaktadır. Tek taraflı ve çok taraflı silah anlaşmalarını, birleşmiş milletler ve çok taraflı olmak üzere teknoloji transferi ve

ülkelerde farklı başarı seviyelerinde hayata geçmesi yurttaşların duygusal ve bilişsel kapasitelerinin yükseltilmesi ve katılımın teşvik edilmesini mümkün kılan bir yurttaşlık hukukunun tesisini önemli hale getirmiştir. Bu Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde olan Türkiye için de hem AB müktesebatının hem de kamu politikalarının başarısı açısından önemlidir. Buna göre tekno-bilimsel yurttaşlık, Türkiye’de demokratik bir siyaset için hükümet ve bürokratik-teknik kurumların kamuoyunu bilgilendirmenin ötesine geçerek, bilimsel bilgi seviyesinin yükselmesine katkıda bulunmasına ilişkin farkındalığın oluşması açısından önemlidir.

Bir yandan Avrupa Birliği gibi modern devletten daha bilimsel ve teknik bir yapıyla gerçekleşen bütünleşme süreci, diğer yandan enerji, eğitim, sağlık, ulaşım ve iletişim gibi alanlarda daha rasyonel ve etkin politikalar üretme ihtiyacı, Türkiye’de tekno-bilimsel yurttaşlığın inşasını demokratik ve katılımcı siyasetin alt yapısını oluşturması açısından önemli hale getirmektedir. Bu çerçevede anayasal düzeyde tanınması gereken temel haklar;

1. Bilgi ve haber edinme hakkı,
2. Katılma hakkı,
3. Bilimsel ve teknik bilgiyle hazırlanmış yasaların sağladığı imkanlardan sıradan yurttaşların yararlanma hakkı,
4. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin bireyler ve toplum üzerindeki olası tehlikeli etkilerine karşı onları sınırlandırma hakkı, şeklinde ifade edilebilecektir.

Teknolojik toplumda yurttaşların demokratik haklarını kullanabilmeleri, ilgili sorun ve alana yönelik bilgi düzeylerine bağlı olduğundan, bilgi edinme hakkı ve katılma hakkı bilimsel ve teknolojik nitelikli politikalardan etkilenen yurttaşların basit ve anlaşılabilir bilgiye ulaşmalarını mümkün kılacak şekilde genişletilmelidir. Örneğin çevresel atık ve benzeri zararlar meydana getiren teknolojilerin kullanıldığı bir yerde, yurttaşların bu teknolojilerle ilgili yerel veya merkezi yönetim düzeyinde politika belirleme ve kamusal tartışma süreçlerine tam anlamıyla katılmaları;

1. Zararlı atıkların ne olduğuna ilişkin tanımlayıcı tam bilgilerinin,

---

organizasyonuna ilişkin protokoller, küresel ısınma, asit yağmurları, çevrenin korunması ve teknolojik gelişmelerin değerlendirilmesi gibi konulara ilişkin birleşmiş milletler nezdinde çok taraflı olarak yapılan protokoller ekseninde oluşturulan bu tür kuruluşlara teknik ve pratik nedenlerle ne hükümetlerin ne de sıradan yurttaşların doğrudan ulaşmaları ve etki etmeleri pek mümkün olmamaktadır. Avrupa Birliği bünyesinde oluşturulmuş bürokratik kurumlar da (ajanslar) benzer sebeplerle tartışılmaktadır.

2. Miktar ve hacmine ilişkin bilgilerinin,
3. Tehlikeli sonuçlar doğurabilen teknolojilerin neler olabildiğine yönelik bilgilerinin,
4. Tehlike oluşturan teknolojilerin nasıl işlediklerine yönelik bilgilerinin,
5. Oluşan zararın temel sebeplerine ilişkin bilgilerinin,
6. Durumun nasıl yönetilebileceğine ilişkin alternatifler hakkında bilgilerinin,
7. Duruma ilişkin belirsizliklerin neler olabileceğine dair bilgilerinin,
8. Tehlikenin ve oluşan zararın büyüklüğü ve olası yayılmasının tespitine yönelik hangi yöntemlerin kullanılabilmesine ilişkin bilgilerinin olmamasına bağlıdır. Ayrıca bu bilgilere ilave olarak;

1. Bilimsel ve teknik çözümlere yönelik yeni gelişmelerden haberdar olmayı ve bunlardan elde edilecek olası sonuçları izlemeyi,
2. Bu izlemeyi mümkün kılan araç ve yöntemleri kullanabilmeyi ve yorumlayabilmeyi,
3. Nihayet devlet ve özel sektör dışında, sivil toplum örgütlerinin ve çeşitli yurttaş inisiyatiflerinin de politik süreçleri takip ve katılımlarına imkan verecek hakların tanınması son derece önemlidir.

Katılma hakkı onay, veto ve karmaşık bir yapı gösteren zararların tespiti, yönetimi ve çözümüne ilişkin tartışma yapabilmeyi içermelidir. Söz konusu katılma kanalları belirli teknoloji ve bilgilerin kullanımına yönelik referandumlar ve plebisitlerden oluşabilir (Fiorino, 1990: 226-243). Bunların yanında, uygulamalardan doğan çeşitli olumsuz ya da etkin olmayan sonuçların tespitine ve kaldırılmasına ilişkin yapılacak her türlü planlama faaliyetine ve müdahaleye katılma da yurttaşlık haklarından olmalıdır. En nihayetinde sorunların çözümünü gerçekleştirecek olanlar siyasal temsilciler olmaktadır ve bu durum dikkate alınarak hakların düzenlenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda katılma hakkı, sıradan yurttaşlarla uzmanların arasındaki eşitsizliklerin üstesinden gelinmesine imkan sağlayacak biçimde yorumlanmalı, toplumsal sorun ve çözümlere yönelik bilgi ve tekniklerin inşa ve uygulama süreçlerini ciddi biçimde demokratikleştiren bir niteliğe sahip olmalıdır. Uygulamak üzere belirlenen politik bilgi ve teknolojilerin geliştirilmesine ve kullanımına yönelik üniversiteler ya da bilimsel amaçlı kamu kurum ve kuruluşlarının yürüttüğü bilimsel araştırma ve tartışmalara sıradan yurttaşların katılımının sağlanması bu noktada atılacak önemli bir adımdır. Böylece politikaların maliyet ve faydaları toplumsal amaç ve hedefler açısından belirlenebilirken, aynı zamanda yurttaşlarca benimsenmesi ve sahiplenilmesi rasyonel bir zeminde gerçekleşebilecektir.

Tekno-bilimsel yurttaşlık, yurttaşların oy verme, tartışma ve sivil inisiyatif oluşturma gibi geleneksel katılma haklarını, bilimsel ve teknik kurumların uygulamalarına yönelik hukuki yaptırımlarda bulunabilmeyi içerecek şekilde genişletmelidir.⁷ Buna göre bilimsel ve teknik kurumlar politik tercih ve uygulamalarında kamuya karşı kesin sorumlu olmalı ve bu nedenle eylem ve işlemlerine yönelik dava yolu açık tutulmalıdır. Burada hukuki denetimin etkin olabilmesi için yurttaşların;

1. Yeni bilgi ve teknolojilerin potansiyel zararlarını kavrayabilecek düzeyde bilgi ve sezgiye,
2. Uygulama sonuçlarını analiz edecek kadar bilişsel donanıma,
3. Bazı politika ve uygulamalardan bilinçli olarak kaçınmayı sağlayacak sağduyuya sahip olmaları önemlidir.

Bunun için Türkiye’de;

1. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yol açtığı sorunların tespitini, yurttaşların katılımını sağlayarak, kolaylaştırarak yasal zeminin hazırlanması,
2. Bilimsel ve teknik uzmanların, yurttaşlarla birlikte sorun ve çözümleri tespit etmelerine imkan veren demokratik uygulamaların mali açıdan desteklenmesi,
3. Bilimsel ve teknolojik yeniliklerin toplumsal yaşama etkilerini belirlemede, istatistiki verilerin yanında sosyolojik kriterlerin geliştirilmesi,
4. Kamu yönetiminin bilimsel ve teknolojik gelişmelerin demokratik ve etkin yönetimini sağlayabilecek düzeyde politik ve ekonomik açıdan yeterli hale getirilmesi gerekmektedir.

Tekno-bilimsel yurttaşlık, yurttaş katılımının bilgi ve teknoloji ile desteklenmesi ve bu çerçevede bilimsel ve teknolojik gelişmeyi toplumsal

---

⁷ Bilimsel ve teknolojik konularda uzman mahkemelerin kurulması yaptırımın somutlaşması için önemlidir. Bu mahkemeler toplumdaki kişi ve gruplarla bilimsel çevrelerin epistemik otoritesi arasında dengenin kurulmasını sağlayabilir. Bilim ve teknoloji kullanımına ilişkin yapacağı nihai değerlendirmelerle mahkemeler;

1. bilim ve teknolojinin finansmanı üzerinde eşitsiz kontrolün sona erdirilmesinde,
2. medya üzerindeki eşitsiz kontrolün sona erdirilmesinde,
3. toplum üzerinde verilecek karar ve yapılacak uygulamalarda belirli bir çıkar çevresinin etkinliğin kırılmasında,
4. ve böylelikle eşitlikçi bir kamusal alan oluşturulmasında etkin olabilecektir. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin bireysel, toplumsal ve doğal yaşama etkilerinin her zaman tahmin edilenin çok ötesinde, zamana yaygın ve son derece karmaşık nitelikli olabilmesi uzmanlık mahkemelerini sürecin demokratik denetiminin hukuki ayağı olarak önemli kılmaktadır.

sağduyu ve aklın yansıdığı bir süreç olarak gören yaklaşımın Türkiye'de kurumsallaşması açısından önemlidir. Yeni türleriyle ortaya çıkan salgın hastalıklar, nükleer kazaların yol açtığı kitlesel sağlık ve çevre problemleri, her türden atıkların toplumsal yaşam için yarattığı riskler ile küresel finans hareketlerinin sebep olduğu ekonomik krizler ise teknolojik toplumun karmaşık sorunları olarak bu yeni yurttaşlık anlayışının önemini Türkiye için daha da somutlaştırmaktadır. Bu bakımdan yeni yurttaşlık anlayışı, Türkiye'de politikanın bilim adamları ve uzmanlarla sınırlı bir kamusalığa hapsedilemeyecek bir toplumsal edim olduğunun gözden uzak tutulmaması gereğinin anlaşılması ve bu çerçevede varolan pozitivist politik kültürün etkilerinin demokratik siyaset açısından yeniden değerlendirilmesi için önemlidir.

Bilim ve teknolojinin etkilerinin nesilleri aşan bir boyut taşıdığı düşünüldüğünde, tekno-bilimsel yurttaşlık anlayışıyla Türkiye'de yurttaşların gelecek nesillere yönelik duydukları sorumluluğun pratiğe geçmesi mümkün olabilecektir. Özellikle çevre ve insan sağlığı üzerinde belirleyici olan politikaların şekillenmesine söz konusu sorumluluğun yurttaşların etkin katılımı olarak yansması oldukça önemlidir. Bu çerçevede;

1. Teknolojilerin ve her türlü bilimsel bilgi ve yöntemin kullanım ve uygulama sürelerine sınırlama getirilebilmesi,
2. Uzman ve sıradan yurttaşların işbirliği içerisinde teknoloji ve uygulamaların yol açtığı zararları tespit edip izleyebilmeleri,
3. Yeni teknoloji ve uygulamaların topluma yükledikleri maliyetleri değerlendirebilmeleri, bir teknolojik toplum olarak Türkiye'de etkin yurttaş katılımının diğer bir ifadeyle bilimsel ve teknolojik gelişme sürecinin demokratik kontrolünün göstergeleri olarak sıralanabilecektir.

Sonuç

Bilimsel bilgi ve teknolojik gelişimin belirleyici olduğu teknolojik toplumda siyaset de bilimsel ve teknik bilgi ve kurumların hakimiyeti altına girmiştir. Ekonomiden, çevreye, sağlıktan sosyal adalet ve eşitliğe kadar pek çok toplumsal sorunun karmaşık olması ve bu nedenle uzmanlık bilgisini gerektirmesi bu durumun doğal bir süreç olarak görülmesine yol açmaktadır. Bir yönüyle doğru kabul edilecek bu yaklaşım, siyasetin bilim adamı veya uzman olmasa da her insanın toplumsal yaşamdaki doğal edimi olduğu dikkate alındığında demokratik açıdan tartışmaya açıktır. Nitekim özellikle gelişmiş demokrasilerde olmak üzere, dünya genelinde yaşanan çevre sorunları, salgın hastalıklar, gıda güvenliği, işsizlik, gelir dağılımında adaletsizlik, sürdürülebilir ekonomik büyüme, eşitlik, enerji sorunları, yeni teknolojilerin olası olumsuz

etkileri, toplumsal ve bireysel şiddetteki artış gibi sorunlar kalıcı ve kapsamlı çözümleri içeren politikaların yurttaşlarla bilimsel bilgi, aktör ve teknolojilerin işbirliğine dayalı geliştirilebileceğini göstermiştir.

Modern siyaset aslında Machiavelli'den bu yana, yani politik olanın ve politikanın devlet iktidarıyla özdeşleşmesinden bu yana bilimsel ve teknik bir edimdir. Modern ulus-devlet gelişmiş bürokrasiyle ileri bir aşamayı temsil etmiştir. Teknolojik toplumda ise bilimsel bilgi ve teknolojilerin tüm toplumsal yaşama yayılması, siyaseti neredeyse tamamen bilimsel bilgi ve tekniklerin hayata uygulanması faaliyeti olarak teknik bir edim haline getirirken, modern devlet neredeyse tamamen uzmanlardan oluşan teknik ve bürokratik kurumlar bütünü olmuştur. Bu nedenle demokratik siyaset için sıradan yurttaşlarla bilimsel bilgi, uzman ve kurumlar arasında etkin bir bağın kurulması önemlidir.

Bunun için sıradan yurttaşların bilimsel bilgi ve teknolojiyi kullanma seviyelerinin artışı ve katılımı teşvik edilmeli ve aynı zamanda karar verici uzman ve teknik kurumların yurttaşlarla bilgi paylaşımına ve politika üretimine açık olması gerekmektedir. Teknolojik toplumda, bilimsel bilgi ve teknoloji olarak siyasetin demokratik kontrolünü mümkün kılacak bu uygulamalar, teknolojik ve bilimsel boyutu olan bir yurttaşlığın inşasını her ülke için önemli hale getirmiştir.

Türkiye'de tekno-bilimsel yurttaşlığın inşası, öncelikle teknolojik toplumda şimdi ve gelecek için sorumluluk sahibi ve katılımcı birey tipinin ortaya çıkması ve böylece demokratik siyasetin kurumsallaşması için önemlidir. Bunun anlamı etkisi gelecek nesilleri de içine alan bilimsel ve teknolojik gelişmenin aynı zamanda toplumdan onay alan bir gelişme süreci olarak yaşanmasıdır. Bu onay bilimsel bilgi ve teknolojilerle ilişkisi daha çok enformatik ve duygusal düzeyde kalan Türkiye kamuoyunun daha rasyonel bir yapıya kavuşması için önemlidir. Nitekim, bir teknolojik toplum olarak Türkiye'de yurttaşların katılımı; nükleer enerji ve teknolojileri, alternatif enerji kaynaklarının maliyet ve sonuçları, kentleşmenin seyri ve sonuçları, modern tarım ve sanayi üretim biçimleri ve bunların sağlığa etkileri, doğal yaşamın korunması, salgın hastalıklarla mücadele, gıda güvenliği, yeni eğitim yöntem ve teknolojileri, yönetimin daha fazla topluma yakın ve etkin hale getirilmesi gibi teknik konular hakkında bilimsel bilgiye dayalı akıl yürütme yeteneğine sahip olmalarıyla yakından ilişkilidir.

Teknolojik toplumda yurttaşların bilimsel ve teknik bilgiye istediklerinde ulaşabilmeleri; bakanlıkların, yerel yönetimlerin ve bürokratik-teknik kurumların çözüm ve uygulamalarını geniş kitlelerle paylaşmaları ve nihayet aktif katılımın desteklendiği bir ortamda bilim ve teknolojinin geniş kapsamlı ve geri beslemeye açık bir kamusal onaya tabi tutulması demokratikleşmenin göstergeleridir. Bu bakımdan tekno-bilimsel yurttaşlık, teknolojik dinamizm ile

yurttaşlık ideallerini bütünleştiren ve bu doğrultuda hak, özgürlük ve yükümlülükleri içeren hukuki bir çerçevedir.

Tekno-bilimsel yurttaşlık anlayışı toplumsal yaşamda karmaşık bir karaktere sahip olan yeni teknolojilerin birey ve topluma yönelik yarar ve zararları arasında en uygun denge noktasının bulunması için önemlidir. Bilim ve teknoloji toplumun farklı çevrelerini farklı biçimlerde etkilediği için farklı talep ve çıkarlar arasında dengenin kurulması gerekir. Bilimsel ve teknolojik konularda tüm yurttaşları azami ölçüde karar verme sürecinin bir parçası yapmayı amaçlayan bir tekno-bilimsel yurttaşlık anlayışıyla bilgi ve teknolojinin uygulanabilirliğine yönelik toplumsal uzlaş, hem bilimsel akıl yürütmenin hem de toplumsal sağduyunun bir sonucu olarak ortaya çıkabilecektir.

Tekno-bilimsel yurttaşlık, bireylere topluma katkı sağlayan birer üye olarak kazandıracağı aidiyet duygusuyla teknolojik toplumda toplumsal bütünleşme için de önemlidir. Tekno-bilimsel yurttaşlık, sistemik bir bütünlük ve sorumluluk içerisinde hareket eden ve bu çerçevede tekno-politik ve ekonomik roller üstlenebilen bireylerden oluşan bir toplumu hedeflemelidir. Bu teknolojik toplumda yaşayan insanların sadece çıkarlarıyla hareket eden varlıklar olmamaları, eylemlerinin tüm toplum üzerinde sonuçları olduğunu düşünerek hareket eden ahlaki varlıklar olmaları için önemlidir. Bir yurttaşın diğer yurttaşların eylemlerini değerlendirirken toplumun ortak amaç ve değerleriyle birlikte düşünmesi Türkiye'de teknolojik ve bilimsel gelişmenin toplumsal uzlaş ve dayanışma içerisinde sürdürülmesi açısından oldukça önemlidir.

Teknolojik toplumun aynı zamanda demokratik toplum olabilmesi için bireylerin bilimsel ve teknolojik çözüm ve gelişmelere yönelik inanç sistemlerinin, hem rasyonel hem de çoğulcu bir bağlamda oluşması gerekmektedir. Buna göre tekno-bilimsel yurttaşlık anlayışını Türkiye'de bilimsel ve teknik bilgiyle toplumsal sağduyunun bütünleştiği bir demokratik bağlamın oluşturulmasına yönelik imkan olarak görmek mümkündür. Hiç şüphesiz bu da yurttaşların; teknolojiye yönelik bilgi ve düzenlemeleri kendi güvenlikleri açısından sürekli sorgulamalarına; kamusal tartışma ve karar verme süreçlerine katılmalarına ve bu süreçte ortaya çıkan çoğunluğun iradesine saygı duymalarına ve nihayet tekno-bilimsel yurttaşlık hukuku çerçevesinde bilgi edinme, katılma ve denetleme konularına yönelik yurttaşlık hak, özgürlük ve yükümlülüklerinin bilincinde olmalarına bağlıdır.

Kaynakça

- Almond, Gabriel ve Sidney Verba (1989), *The Civic Culture* (Newbury Park: Sage Printing).
- Andrews, Clinton J. (2006), "Practicing Technological Citizenship", *Technology and Society Magazine*, 25 (26).
- Árnason, Vilhjálmur (2012), "Scientific Citizenship in a Democratic Society", *Public Understanding of Science*, 22 (8): 927-940.
- Bäckstrand, Karin (2003), "Civic Science for Sustainability: Reframing the Role of Experts, Policy-Makers and Citizens in Environmental Governance", *Global Environmental Politics*, 3 (4): 24-41.
- Ball, Stephen J. (2013), *Foucault, Power, and Education* (New York: Routledge).
- Barber, Benjamin R. (1999), "Three Scenarios for the Future of Technology and Strong Democracy", *Political Science Quarterly*, 113: 573-590.
- Barry, Andrew (2001), *Political Machines Governing a Technological Society* (New York: The Athlone Press).
- Beck, Ulrich (1999), *World Risk Society* (Cambridge: Polity Press).
- Benhabib, Seyla (1994), "Deliberative Rationality and Models of Democratic Legitimacy", *Constellations*, 1 (1): 26-52.
- Best, Stephen and Kellner, Douglas (1997), *The Postmodern Turn* (New York: The Guilford Press).
- Budge, Ian (1996), *The New Challenge of Direct Democracy* (Cambridge: Polity Press).
- Callon, Michel (1999), "The Role of Lay People in the Production and Dissemination of Scientific Knowledge", *Science, Technology and Society*, 4 (1): 81-94.
- Carens, Joseph H. (2000), *Culture, Citizenship, and Community: Contextual Political Theory and Justice as Evenhandedness* (New York: Oxford University Press).
- Crowe, Alicia R. (2006), "Technology, Citizenship, and the Social Studies Classroom: Education for Democracy in a Technological Age", *International Journal of Social Education*, 21 (1): 111-121.
- Çevik, Hasan Hüseyin (2004), "Türkiye'de Kamu Yönetimi Başarısızlığına Teorik Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59 (3).
- Dagger, Richard (1997), *Civic Virtues: Rights, Citizenship, and Republican Liberalism* (New York: Oxford University Press).
- Dahl, Robert A. (2013), *A Preface to Democratic Theory* (Chicago: University of Chicago Press).
- Dahl, Robert A. (1989), *Democracy and Its Critics* (New Haven: Yale University Press).
- DeGeorge, Richard T. (1985), *The Nature and Limits of Authority* (Westbrooke: University Press of Kansas).
- Dewey, John (2004), *The Essential Dewey: Pragmatism, Education, Democracy* (Bloomington: Indiana University Press).
- Dewey, John (2007), *The School and Society* (New York: Cosimo).
- DPT (1989), *Plânlama* (Ankara: DPT. Yayınları No. 1).
- Durant, John (1999), "Participatory Technology Assessment and the Democratic Model of the Public Understanding of Science", *Science and Public Policy*, 26 (5): 313-19.
- Ellul, Jacques (1964), *The Technological Society* (New York: Jonathan Cape Publish).

- Ellul, Jacques (1980), *The Technological System* (New York: The Continuum Publishing Corporation).
- Ellul, Jacques (1992), "Technology and Democracy", Winner, Langdon (Der.), *Democracy in a Technological Society* (Boston: Kluwer Academic Publishers): 35-50.
- Estlund, David (2003), "Why Not Epistocracy?", N. Reshotko (Der.), *Desire, Identity and Existence: Essays in Honor of T. M. Penner* (Berrima NSW: Academic Printing and Publishing): 53-69.
- Falk, Richard (1994), "The Making of Global Citizenship", Bart van Steenberg (Der.), *The Condition of Citizenship* (London: Sage):127-141.
- Feenberg, Andrew (1995), *Alternative Modernity: The Technical Turn in Philosophy and Social Theory* (Berkeley: University of California Press).
- Feenberg, Andrew (2011), *Agency and Citizenship in a Technological Society, Lecture presented to the Course on Digital Citizenship*, <http://www.sfu.ca/~andrewf/copen5-1.pdf> (23.02.2016).
- Feldblum, Miriam (1999), *Reconstructing Citizenship: The Politics of Nationality Reform and Immigration in Contemporary France* (New York: SUNY Press).
- Fielder, John (1992), "Autonomous Technology, Democracy and the Nimbys", Winner, Langdon (Der.), *Democracy in a Technological Society* (The Netherlands: Kluwer Academic Publishers): 105-123.
- Fiorino, Daniel J. (1990), "Citizen Participation and Environmental Risk: A Survey of Institutional Mechanisms", *Science, Technology & Human Values*, 15: 226-243.
- Foe.org (2013), http://www.foe.co.uk/what_we_do/about_us/friends_earth_works.html (20.08.2013).
- Frankenfeld, Philip J. (1992), "Technological Citizenship: A Normative Framework for Risk Studies", *Science, Technology & Human Values*, 17 (4): 459-484.
- Frevert, Ute (2005) "Civil Society and Citizenship in Western Democracies: Historical Developments and Recent Challenges", Rajeew Bhargava, Helmut Reifeld (Der.), *Civil Society, Public Sphere and Citizenship: Dialogues and Perceptions* (California: Sage): 59-83.
- Fuchs, Dieter (2007), "Participatory, Liberal and E-Democracy", Zittel, Thomas ve Dieter Fuchs (Der.), *Participatory Democracy and Political Participationn Can Participatory Engineering Bring Citizens Back In?* (New York: Routledge): 119-144.
- Fukuyama, Francis (1992), *The End of History and The Last Man* (New York: The Free Press).
- Galston, William. A. (1999) "(How) Does the Internet Affect Community?", Kamarck, E.C. ve J.S. Nye, Jr. (Der.), *Democracy.Com. Governance in a Networked World* (Hollis, NH.: Hollis Publishing): 45-61.
- Grossman, Lawrence K. (1995), *The Electronic Republic: Reshaping Democracy in the Information Age* (Portland: Viking).
- Habermas, Jurgen (1989), *Scientization of Politics/Public Opinion: Toward a Rational Society* (Boston: Polity Press) (Çev. Jeremy J. Shapiro).
- Habermas, Jurgen (1996), *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy* (Cambridge: MIT Press) (Çev. William Rehg).
- Habermas, Jürgen (2001), *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim* (İstanbul: YKY) (Çev. Mustafa Tüzel).
- Haldane, John B.S (2004), *Daedalus or Science and The Future* (Montana: Kessinger Publishing).

- Harrington, Jan L. (2011), *Technology and Society* (London: Jones & Bartlett Publishers).
- Haskell, Thomas L. (1984), *The Authority of Experts: Studies in History and Theory* (Bloomington: Indiana University Press).
- Held, David (2013), *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance* (Cambridge: Polity Press).
- Hosking, Geoffrey (2005), *Epochs of European Civilization: Antiquity to Renaissance. Lecture 3: Ancient Greece* (UK: The Modern Scholar via Recorded Books).
- Howard, Philip N. (2010), *The Digital Origins of Dictatorship and Democracy: Information Technology and Political Islam* (New York: Oxford University Press).
- Huntington, Samuel P. (1991), *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* (USA: University of Oklahoma Press).
- Inoguchi, T., Edward Newman ve J. Keane (1998), "Introduction: The Changing Nature of Democracy", Inoguchi, T., Edward Newman ve J. Keane (Der.), *The Changing Nature of Democracy* (New York: United Nations University Press): 1-21.
- Irwin, Alan (2001), "Constructing the Scientific Citizen: Science and Democracy in the Bioscience", *Public Understanding of Science*, 10 (1): 1-18.
- Jonas, Hans (1984), *The Imperative of Responsibility* (Chicago: The University of Chicago Press).
- Juan J. Linz ve Alfred Stepan (1998), "Toward Consolidated Democracies", Inoguchi, T., Edward Newman ve J. Keane (Der.), *The Changing Nature of Democracy* (New York: United Nations University Press): 48- 69.
- Kauppi, Niilo (2005), *Democracy, Social Resources and Political Power in the European Union* (Manchester: Manchester University Press).
- Kavruk, Hikmet (2009), *Türk Kamu Yönetiminde Bağımsız İdari Otoriteler ve Ajanslar*, [http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/10\(2\).PDF](http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/10(2).PDF). (20.08.2015).
- Kymlicka, Will (1995), *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* (Oxford: Clarendon Press).
- Kymlicka, Will (2004), *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları) (Çev. Ebru Kılıç).
- Leary, Virginia (2000), Citizenship, Human Rights, and Diversity, Cairns, Alan C., John C. Courtney, Peter MacKinnon, Hans J. Michelmann, David E. Smith (Der.), *Citizenship, Diversity, and Pluralism: Canadian and Comparative Perspectives* (Canada: McGill-Queen's Press): 247–264.
- Lelieveldt, Herman ve Sebastiaan Princen (2011), *The Politics of the European Union* (New York: Cambridge University Press).
- Lowi, Theodore J. (2009), *The End of Liberalism: The Second Republic of the United States* (New York: W. W. Norton & Company Incorporated).
- Majone, Giandomenico (1996), *Regulating Europe* (London: Routledge).
- Manin, Bernard (1987), "On Legitimacy and Political Deliberation", *Political Theory*, 15 (3): 338–368.
- Manville, Brook Philip (2014), *The Origins of Citizenship in Ancient Athens* (New Jersey: Princeton University Press).
- Margolis, Michael ve David Resnick, (2000), *Politics as Usual: The Cyberspace "Revolution"* (London: Sage Publications).

- Marsh, Ian (1998), "Political Representation and Economic Competitiveness: Is a New Democratic Synthesis Conceivable?", Inoguchi, T., Edward Newman ve J. Keane (Der.), *The Changing Nature of Democracy* (New York: United Nations University Press): 136-156.
- Mumford, Lewis (1964), "Authoritarian and Democratic Technics," *Technology and Culture*, (5): 1-8.
- Mumford, Lewis (2010), *Technics and Civilization* (Chicago: University of Chicago Press).
- Nardi, A. Bonnie ve Vicki L. O'day (1999), *Information Ecologies: Using Technology with Heart* (Cambridge: MIT Press).
- Oates, Sarah (2013), *Revolution Stalled: The Political Limits of the Internet in the Post-Soviet Sphere* (New York: Oxford University Press).
- Ober, Josiah (2001), *Political Dissent in Democratic Athens* (New Jersey: Princeton University Press).
- Offe, Claus (1997), *Varieties of Transition: The East European and East German Experience* (Cambridge: MIT Press).
- Parekh, Bhikhu (2005), "Principles of a Global Ethic", Eade, J. ve D. O'Byrne (Der.), *Global Ethics And Civil Society* (Hampshire: Ashgate Publishing): 15-33.
- Pateman, Carole (2003), "Participation and Democratic Theory", Dahl, Robert A., Ian Shapiro ve José Antônio Cheibub (Der.), *The Democracy Sourcebook* (Cambridge: MIT Press): 40-48.
- Pateman, Carole (2012), "Participatory Democracy Revisited", *Perspectives on Politics*, 10 (1): 7-19.
- Perinçek, Doğu (1965), "Teknokrasi Meselesine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 66 (22-23): 1-4.
- Pierson, Robert (1994), "The Epistemic Authority of Expertise", *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, (1): 398-405.
- Poster, Mark (1995), *The Second Media Age* (Cambridge: Polity Press).
- Rawls, John (1993), *Political Liberalism* (New York: Columbia University Press).
- Riesenberg, Peter (1992), *Citizenship in the Western Tradition: Plato to Rousseau* (USA: The University of North Carolina Press).
- Sakalsız, Ömer (1988), "Teknokrattan Yurttaş Mühendise", *Elektrik Mühendisliği*, 33 (355): 773.
- Sartori, Giovanni (1996), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş* (Ankara: Yetkin Yayınları) (Çev. Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan).
- Schmidt, Lawrence ve Scott Marratto (2008), *The End of Ethics in a Technological Society* (Canada: McGill-Queen's Press).
- Shirky, Clay (2009), *Here Comes Everybody: How Change Happens When People Come Together* (UK: Penguin).
- Schwarzmantel, John J. (2003), *Citizenship and Identity: Towards a New Republic* (New York: Routledge).
- Sclove, Richard (1995), *Democracy and Technology* (New York: Guilford Press).
- Taylor, David (1994), "Citizenship and Social Power", Turner, Bryan ve Peter Hamilton (Der.), *Citizenship: Critical Concepts* (Canada: Routledge): 136-147.
- Tester, Keith (1993), *The Life and Times of Post-Modernity* (New York: Routledge).

- Turner, Stephen (2003), *Liberal Democracy 3.0: Civil Society in an Age of Experts* (London: Sage Publication).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2012), *TÜİK Haber Bülteni Sayı: 10880* (Ankara).
- Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (2002), *Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Türkiye Uygulaması* (Ankara: TÜSİAD-T/2002-12/349).
- Uçkan, Özgür (2010), "Politika Yapım Süreci ve Yönetişim: Türkiye'de Bilgi Toplumu ve Bilgi Ekonomisi Politikalarının Üretiminde Yönetişim Fobisi", Çukurçayır, M. Akif, H.Tuğba Uğuz Eroğlu ve Hülya Eşki (Der.), *Yönetişim Kuram, Boyutlar, Uygulama* (Konya: Çizgi Kitabevi): 103-140.
- Valkenburg, Govert (2012), "Sustainable Technological Citizenship", *European Journal of Social Theory*, (15): 471-487.
- Walzer, Michael (1983), *Spheres of Justice: In Defense of Pluralism and Equality* (New York: Basic Books).
- Weforum (2013), http://www.weforum.org/pdf/Global_Competitiveness_Reports/Turkey.pdf (20.08.2015).
- White, Cameron ve Roger Openshaw (2005), *Democracy at the Crossroads: International Perspectives on Critical Global Citizenship Education* (Oxford: Lexington Books).
- Wilhelm, Anthony G. (2000), *Democracy in the Digital Age* (New York: Routledge).
- Williams, Bruce A. ve Michael X. Delli Carpini (2009), "The Eroding Boundaries Between News and Entertainment", Wilkins, Lee ve Clifford G. Christians (Der.), *The Handbook of Mass Media Ethics* (New York: Routledge): 177-189.
- Winner, Langdon (1986), *The Whale and The Reactor: A Search for Limits in an Age of High Technology* (Chicago: Chicago Press).
- Ziman, John (1998), "Why Must Scientists Become More Ethically Sensitive than They Used to Be?", *Science*, 282 (5395): 1813-1814.